РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р* ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ. АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК IV. КВІТЕНЬ 1936 РОКУ ЧИСЛО 4 (40).

Наголос іменників на *-ння*.

Акцентологічний нарис.

Присвячую Дорогому С. Черкасенкові на пошану 60-ліття його трудящого життя.

Літературний наголос іменників на *-ння* відбиває східньоукраїнську наддніпрянську живу вимову їх, що багатьма рисами своїми помітно різниться від вимови західньоукраїнської чи галицької. Через це вимова слів на *-ння* — дуже важлива справа для Галичини, де інтелігенція звичайно вимовляє ці слова зовсім по-місцевому, не маючи доброї змоги навчитися вимови літературної. Театр у Галичині так само вимовляє слова на *-ння* по місцевому, хоч його найсвятіший обов'язок — ширити літературну вимову.

Багато осіб із найрізніших сторін нераз просили мене подати в „Рідній Мові" правила вимови слів на *-ння*, бо вони в ній сильно плутаються й не знають, як із того вив'язатись. І справді, вимова слів на *-ння* досить складна й поплутана, чому на неї мусимо звернути пильну увагу. Поплутаність ця сильно збільшується через неостаточну усталеність літературного наголосу, докладніш — через невиробленість деяких деталів цієї вимови. Короткі й найголовніші правила вимови слів на *-ння* я подав уже в „Рідній Слові" ч. II (див. „Рідна Мова" ч. 38, ст. 90), а тут попильную коротко й приступно викласти цю справу докладніш, давши тим змогу навчитися вимови цих слів кожному, хто того потребує.

Слів на *-ння* в нашій мові надзвичайно багато, особливо в мові літературній; в мові народній їх значно менше. Ці слова звуться в і д д і є с л і в н и м и, бо вони звичайно повстають від відповідних дієслів. Ось тому наголос слів на *-ння* найтісніше зв'язаний із наголосом відповідного дієслова. Слова на *-ння*, щодо їхнього наголосу, можна поділити на кілька груп, кожну з них опишу окремо.

1. Двоскладові слова на *-ння* втратили дієслівного відтінка найбільше, чому вони наголосом зовсім не зв'язані зо своїм дієсловом, — всі вони мають наголос на кінцевому складі: бранн́я, гнанн́я, данн́я, дбанн́я, званн́я, знанн́я, пранн́я, рванн́я, сланн́я, спанн́я, тканн́я й т. ін. Як своїм значенням, так і походженням та наголосом ці дієслова однакові з віддієслівними йменниками на *-ття:* битт́я, бутт́я, витт́я, гнитт́я, дутт́я, житт́я, знатт́я, литт́я, питт́я, терт́я, чутт́я й т. ін. Двоскладових слів на *-ння* взагалі не багато.

Але треба добре пам'ятати, що так вимовляються тільки двоскладові слова на *-ння*. Коли ж до такого слова додаємо приставку, то воно перестає бути двоскладовим, і вже наголосу наконечного не має й переносить його на передостанній склад. Напр.:

бранн́я — вибра́ння, зібра́ння, забра́ння

дання́ — вида́ння, нада́ння, пода́ння
дбання́ — занедба́ння, придба́ння
звання́ — назва́ння
знання́ — незна́ння, пізна́ння
Цією зміною місця наголосу двоскладові йменники на *-ння* відрізнюються від слів на *-ття*, що, стаючи трискладовими, наголосу не змінюють: дожиття́, добуття́, перебуття́, відчуття́ й т. ін.

Ці сприставковані трискладові слова на *-ння* часто вимовляють у нас неправильно, — з наконечним наголосом: зібрання́, видання́, надання́, незнання́ й. т. ін.; так вимовляти їх у літературній вимові недопустимо: вони трискладові, а тому наголосу на кінцевому складі мати не можуть. Слово, скажемо, зібра́ння (збори) в нас вимовляють неправильно; напр., академічний Словник правничої мови подає: зі́брання́ 185, Словник Ізюмова: зі́брання, Словник С. Іваницького: зібра́ння й т. ін.

Наголос дієйменника сильно впливає на наголос двоскладових слів на *-ння*, чому їх часом вимовляють із наголосом на першому складі: зна́ти — зна́ння, пра́ти — пра́ння і т. ін., але це вимова не літературна.

Двоскладових слів на *-ння* вдавниву не було, бо саме закінчення це було двоскладове, а тому й наголосу наконечного тут не могло бути. Так, у Чудівськім Новім Завіті 1355 р. маємо: взда́ньє 104б, вста́ньи 94б, зва́ньє 105. 121б, зда́нью 130, зна́ньих 27 і т. ін., але один раз знаходимо: званья́ 88, правда сумнівне. Словник П. Беринди 1627 р.: вста́нє 293, зозва́ньє 219. Таким чином наконечний наголос у словах на *-ння* — це явище нове.

2. Друга група йменників ніякого роду на *-ання* — це слова три- й багатоскладові. Це найбільша група, бо таких слів у нашій мові дуже багато. Усі ці слова найтісніше зв'язані зо своїми дієсловами, а тому завжди зберігають наголос дієйменника, від якого повстали. Як бачимо, ця група, щодо наголосу, дуже легка: який наголос у дієслові, такий і в слові на *-ання*. Ось приклади:

бажа́ти	—	бажа́ння
жада́ти	—	жада́ння
зідха́ти	—	зідха́ння
завда́ти	—	завда́ння
завдава́ти	—	завдава́ння
оповіда́ти	—	оповіда́ння
пита́ти	—	пита́ння
писа́ти	—	писа́ння
тамува́ти	—	тамува́ння
царюва́ти	—	царюва́ння
повто́рювати	—	повто́рювання
дви́гати	—	дви́гання
чита́ти	—	чита́ння
оде́ржати	—	оде́ржання
ду́мати	—	ду́мання
сні́дати	—	сні́дання
слу́хати	—	слу́хання
сі́яти	—	сі́яння

Це все слова, що повстають від дієйменників дуже великої класи дієслів на *-ати* й зберегають їхній наголос.

Цікаво, що ці слова на *-ання* в західньоукраїнських говорах вимовляються звичайно з наголосом на корінному складі: ба́жання, за́вдання, пи́тання, пи́сання, опові́дання, стрі́чання, чи́тання і т. ін.; — це все тільки місцева вимова, в літературній вимові зовсім не прийнята. Ця власне накорінна вимова слів на *-ання* сильно відрізнює „галицьку" вимову від літературної, надаючи їй місцевого забарвлення. Вона сильно поширена не тільки в живій інтелігентській вимові, але й у мові галицьких поетів у їхніх віршах.

Ось приклади галицької вимови слів на *-ання*, які беру з шкільної „Читанки для І. року учительських семинарий" Ол. Барвінського, 1921 р.: ба́жаня 143, бурлако́ваня 160, ва́ганя 105, вди́ханя 157, вижи́даню 155, ви́хованє 95, ві́нчанє 94, войо́ванє 101, дармо́ванє 141, зі́тханя 28, зли́ваня 115, зло́манє 159, ко́панє 109, ку́паня 137, ло́манє 162, мо́вчанє 154, нама́ганя 147, нау́чанє 97. нау́чаня 144, образо́ванє 97, опові́данє 35, пи́саня 97, пі́зnаня 141, по́встанє 105, пол́ьо́ваня 128, пори́ваня 85, порі́вняня 144, посту́пованєм 144, про́щанє 64, почу́ванє 10. 117, самопі́знаня 141, тамо́ванє 158, ужи́ваня 103. 163, чи́сленє 97, чи́танє 131, чи́таня 97, щебе́танє 124 і т. ін.

Дві системі вимови слів на *-ання* — східня й західня — дуже впливають одна на о́дну й витворюють часте хита́ння в нашій вимові. Так, правописні Словники Голоскевича та Ізюмова подають галицьку форму: засі́дання, академічний Рос.-укр. словник II, 85 подає вже: засіда́ння, і тільки один Словник Іваниць-

кого подає правильну літературну форму: засідáння. По словниках, як казав я вище, слово з і б р á н н я подається аж потрійно: зíбрання!

Вимова слів на *-ання* з накорінним наголосом панує по всіх наших західніх та північних архаїчних говорах. Порівняння цього наголосу, скажемо з штокавським сербським наголосом, вказує на глибоку давнину його. Але величезний вплив наголосу дієйменника надав цим формам по східньоукраїнських говорах нового наголосу, — вже дієйменникового, що й запанував у літературній українській мові.

Наші форми на *-ання* повстали з давніх *-аніє*, *-анье*, що мають наголошене *а* з дуже давнього часу. Встаровину взагалі дієслова на *-ати* мали наголошене *а* частіш, як тепер, чому й форми на *-áніе* чи *-áньє* дуже послідовно, як і в сучасній літературній мові, мають наголос на *а*. Так, у Чудівськім Новім Завіті 1355 р. митрополита Олексія, найстаршій слов'янській акцентованій пам'ятці, знаходимо: вспоминáньє 113, вѣщáньемъ 114, гадáньи 113б, даровáнья 105, желáньє 85. 107, избрáнью 103б, изравнáнья 119, молчáнье 74б, негодовáнье 118б, обѣщáнье 123, одержáнью 108б, основáнья 109, писáнье 104, плавáнью 78б, расѣянье 45б, толковáньє 113, требовáнье 116 і т. ін.

Ув Острізькому Збірнику 1588 р. знаходимо: выпытовáнью 32б, выпалеровáнью 39, дѣлáнію 53, знайдовáнью 39, исповѣдáнів 89б. 91, мудровáнів 78б, обѣтовáнів 28б. 81б. 82, обрѣзáнівмъ 18, о обрѣзáнію 19, оклеветáніє 78б, ошукáньемъ 38, покланянів 27, связáнью 16б, в схованю 91б і т. ін. Словник Л. Зизанія 1596 р.: блекотáнье 8, вывертáнье 8, выкрыкáнье 8, выховáнье 13, гадáнів 11б, глаголáнів 11б, дѣлáнів 9б, дѣянів 9б, дотыкáніє 13б, дрижáнье 33б, кохáнье 30, мудровáнів 18, нарѣкáнье 25, насмѣвáнье 23, научáнье 18б, недуговáнів 19, оповѣдáнье 6б, ошукáнье 13б, пытáнье 15, повѣдáнье 6б, пожадáнв 7, позычáньє 15б, попыхáнье 25, приповѣдáнів 23б, примушáнье 22. 25, ратовáніє 25б, спыхáнье 8б, старáнье 23, уживáнье 21, утікáнье 5б, шпякговáнье 28, шукáнье 7 і т. ін.

Накорінний наголос у словах на *-анье* був звичайно тоді, коли його мало й відповідне дієслово. Так, у Новім Завіті 1355 р. маємо: исповѣданье 138, исповѣданья 119б, вечéряньи 113, покаянье 73б. 11бб, покаянья 54. 67б. 72, проповѣданье 114б, проповѣданья 95, срѣзанья 128б, сѣтованье 82б і т. ін. Залежно від хитáння наголосу дієйменника хитається наголос і в словах на *-нье* цієї пам'ятки: дѣянье 105 — дѣянье 160, любодѣянья 133 — любодѣянье 131, обрѣзанье 100. 121 — обрѣзáнье 100 (пор. обрѣзати 26б — обрѣзáвте 45), оправдáнье 101б — в оправданьях 25б, послоушанье 119б — послоушáнье 119б (пор. послоушати 44б — послоушáти) і т. ін.

Можливо, що в XVI в. форма наголосу *-áння* була літературною, а в живій мові панували вже форми з наголосом накорінним. Про це свідчать ті самі пам'ятки XVI в.: в них панує наголос *-áнье*, але часом подибується й наголос накорінний. Так, ув Острізькому Збірнику 1588 р. маємо: мéшканье 20б, ку мéшканью 7б, свя́занів 50б. Частіше це в Словнику Л. Лизанія 1596 р.: брéханье 16б, будóванье 15б, гарцóванье 2б, дякованье 4б, закáзанье 15б, замéшканье 18б, зопсóванье 20б, кáранье 18б, мéшканье 13 тричі. 27, мúлованье 25, оповѣданьем 34б, пы́танье 11б. 23б, пы́таньем 34б, псóванье 2б, розмѣтованье 25б, танцóванье 16б двічі, хлы́панье 2б, шáрпанье 25 і т. ін.

3. Третя група слів на *-ння* — це ті слова, що закінчуються на *-ення*. Це досить велика група, активна й жива. Цю групу творять дієслова на *-ити*, а їх у нашій мові дуже багато. Цікаво, що всі без винятку слова на *-ення* завжди мають наголос на корінному складі слова, цебто на складі третьому від кінця слова, напр.: бáвлення, бáчення, бíлення, врáження, нóшення, мóлення, прóшення, твóрення й т. ін. Усі ці слова на *-ення* правлять у нас за закінчений витвір дії, що й підкреслюють накорінним наголосом. Хоч слів на *-ення* в літературній мові надзвичайно багато, проте жива мова радо оминає їх, заступаючи відповідними йменниками, напр.: прóсьба (прóшення), мольбá (мóлення), бíлка (бíлення), твір (твóрення), купíвля (кýплення), скік (скóчення) й т. ін.

Ця група в західньоукраїнських говорах сильно впливає на групу другу (слова від дієслів на *-ати*), перетягуючи їхній наголос на склад корінний: чúтання, пúсання, прóхання й т. ін. замість літературних: читáння, писáння, прохáння й т. ін.

Цікаве слово н á д х н е н н я, — його в літературній вимові вимовляють: н а д х н é н н я. Всі академічні словники подають: н а д х н é н н я. Вимова ця сильно в нас закорінилась, хоч вона неправильна, бо ж зовсім нема в нас слів на *-éння*, — треба н á д х н е н н я, як і вимовляють у Галичині.

Дві слові потребують вияснення, це: в а р é н я — конфітури й с м а ж é н я — яєшня. Правописний академічний словник зовсім не подає їх, як не знає їх і словник Б. Грінченка. Правописний словник О. Ізюмова подає їх так: ва-

ре́ння, смаже́ня. Рос.-укр. словник Академії Наук І 53 подає форму варе́ння, а форму жін. р. варе́ня зве вульгарною; а слово смаже́ня І 277 подає як нормальне. Слова варе́ня, смаже́ня дуже поширені в живій мові й не перечать духові нашої мови; навпаки форми варе́ння, смаже́ння йдуть проти нашої мови, бо форм наголосу *-е́ння* в нас нема зовсім. Про правильність форм варе́ня, смаже́ня свідчить також загально знане й скрізь поширене слово — пече́ня (печене м'ясо), що його подають, як нормальне, всі словники. Усіх цих трьох слів часто вживають наші кращі письменники. Повстали ці слова не від дієприкметників ва́рений, пе́чений, сма́жений, але вже від прикметників: варе́ний, пече́ний, смаже́ний, за допомогою закінчення *-ен-я*.

Порівняння форм накорінного наголосу: ба́влення, мо́лення, про́шення й т. ін. з наголосом чакавським сербським свідчить про глибоку давність його та про його своєрідність, знану не тільки мові нашій, але й сербській.

Накорінний наголос слів на *-ення* відомий із найдавнішого часу. Так, уже Новий Завіт 1355 р. митрополита Олексія (батько його — чернігівський боярин, рано перейшов до Москви, але в родині могла ще довго бути українська вимова) не рідко знає накорінний наголос слів на *-ення*, і вже це свідчить про глибоку їх давність, напр.: зна́менье 155, зна́менья 121, в зна́меньи 107, изба́вленье 26б. 39, изба́вленья 103, испо́лненье 74. 104б. 105. 106. 112б. 123. 125. 162, испо́лненья 94б. 125, о испо́лнене 67, испра́вленья 142, мѣ̀шенье 105, ока́мененье 105, оста́вленье 41. 67б, оста́вленью 80б, осѣ́неньи 81, отве́рзенье 127, погре́бенье 15, подо́бленья 138б, помы́шленьи 94 — помышле́ньи 117. 125, престу́пленьем 100, о престу́плены 16б, прими́ренье 104б — прими́ренья 118, спожа́ленье 142б, срѣ́тенье 79б. 13б, уми́ленье 128, устре́мленье 68, утѣ́шенье 113б. 144б. 148, утѣ́шеньем 118б, о утѣ́шеньи 69б, у́ченья 93б, у́ченьи 91. 127. 131. 141. 160 і т. ін.

В Крехівськім Апостолі 1560-х років звичайно під наголосом пишеться *ѣ̆*, а без наголосу *е*; тут маємо: мучене, отворене, плетене і т. ін., цебто: му́чення, отво́рення, пле́тення й т. ін. (Див. мою працю: Українська літературна мова XVI-го ст. стор. 308).

Пізніші пам'ятки дають менше прикладів. Острізький Збірник 1588 р.: дости́гненье 50. Словник Л. Зизанія 1596 р.: заколо́ченье 28, знево́ленье 4, оде́дcase 19б.

Треба мати тільки на увазі, що в поданих прикладах маємо звичайно не перенесення наголосу на корінь, але частіш затримання наголосу дієйменникового.

4. Від тих таки дієслів на *-ити*, а також від дієслів на *-іти*, твориться й четверта група слів на *ння*, а саме — слова на *-іння*, що завжди мають наголос на *і*, напр.: білі́ння, варі́ння, велі́ння, носі́ння, хоті́ння, лазі́ння, бавлі́ння, раді́ння, ході́ння, молі́ння, верті́ння і т. ін. Усі ці слова мають дію недоконану протяжну й повторну, чим сильно відрізняються від слів групи третьої, — від слів на *-ення*, що мають значення безперервности дії.

Форми на *-іння* з давніх давен мають наголос на *і*. Так, у Новім Завіті 1355 р., що зберігався в Чудівськім манастирі в Москві, знаходимо: нетлѣ̀нье 115, одѣ̀нья 138, повелѣ̀нье 135б, свѣдѣ̀нье 94б, стыдѣ̀ньем 136б, сумнѣ̀нья 65б, хотѣ̀нье 125, щадѣ̀нью 94 і т. ін.; цікавий виняток (за наголосом дієйменника ви́дѣти): ви́дѣньемь 87, ви́дѣньи 65 — видѣ̀нья 120б.

Форми на *-ення* та *-іння* дуже часто в нас плутають, не розрізняючи їх досить тонкого значення, хоч вони походять від однієї групи дієслів на *-ити*. Ось зіставлення цих груп, щоб докладніш збагнути їхню різницю:

-ення (безперервність дії):	*-іння* (протяжність і повторність дії):
ба́влення	бавлі́ння
бі́лення	білі́ння
ве́рчення	верті́ння
зна́чення	значі́ння
ко́шення	косі́ння
мо́лення	молі́ння
но́шення	носі́ння
про́шення	просі́ння
хо́дження	ході́ння
тво́рення	творі́ння
ру́шення	руші́ння
бли́зення	близі́ння
жму́рення	жмурі́ння
ши́рення	ширі́ння

В багатьох дієсловах взагалі різниця закінчености й незакінчености дії дуже вже неясна, чому можливі й поплутання різних форм слів на *-ння*.

З попереднього ясно, що нема жодної рації писати значі́ння, — треба писати тільки зна́чення. Від дієслова зна́чити (визначати) правильно буде зна́чення, — як сам вислід певної дії. Форма значі́ння — це протяжна повторна дія, що можлива тільки від діє-

слова значи́ти (карбувати), напр.: Наприкрило мені значі́ння своїх овечок. Отже треба добре розрізняти: зна́чення (від зна́чити) — це сила, вага, а значі́ння (від значи́ти) — це карбування. У нас цього розрізнення не знають, а тому пишуть тільки значі́ння зовсім у невластивому розумінні. Взагалі, наші письменники й робітники пера мало займаються рідною синонімікою. В Галичині, правда, форми зна́чити (= визначати, мати силу) нема, тут панує значи́ти, а тому від нього панує тут і значі́ння.

Так само зовсім неправильно пишуть і вимовляють у нас вражі́ння, — треба тільки вра́ження, бо це ж не протяжна дія, а вже вислід її.

Давні пам'ятки знають подвійну вимову наших сучасних форм на *-іння*: 1) як *-іння* (-ѣніє, -ѣньє) і 2) як -еньє, -еніє. Вимова -ѣ́ніє, -ѣ́ньє рідко зазначається в пам'ятках, але вона відбивала живу вимову. Відома вона вже з пам'яток XI-го віку; так, у Збірнику Святослава 1073 р. маємо: въ разум*и*ниє 264; Слова Григорія Богослова XI в.: спасѣ́ніє 7б. Пізніші пам'ятки знають цю живу вимову частіш. Словник Л. Зизанія 1596 р.: лѣчѣн'є 7. 7б, подражнѣньє 23, стережѣньє 3б. Словник П. Беринди 1627 р.: посвячѣньє 145.

В пам'ятках панує -е́ніє, -е́ньє, з наголошеним *е*. Найперша акцентована слов'янська пам'ятка, Новий Завіт 1355 р., має: в воже́ньи 142б, заколе́нья 82б, изволе́нью 148, искуше́ньемь 119б, в моле́ньи 127, въ обновле́ньи 102б, окропле́ньем 83б, очище́ньем 142б, приведе́ньи 130, разоре́ньє 121б, служе́ньє 118, тече́ньє 73б, в хоже́ньи 81, чище́ньи 118 і т. ін. Ця сама церковна вимова позостається, як панівна, й по дальших пам'ятках. Так, ув Острізькому Збірникові 1588 р. читаємо: възнесе́ніа 36б, в гоне́нію 115, мороче́нья 37б, на остре́нью 39, отпаде́ніє 34, погубле́ніє 21б, утрапе́ньє 63б. Словник Л. Зизанія 1596 р.: боле́ньє 5, боре́ньє 4, втѣле́ньє 9, голоше́ньє 6б, довоже́ньє 14б, забороне́ньє 6б. 7б, зваджéньє 18б, каджéн'я 31, мов'ле́ньє 8. 4. 11б. 14б, найде́ньє 32, нетерпле́н'є 4, поган'бе́ньє 11б. 23б, погорше́ня 5, погуже́ньє 15б, прагне́ньє 12б, прироже́ня 38б, прироже́ню 34б, стрѣте́ніє 27б, упевне́ньє 14б, чине́ньє 14б і т. п. Як ці форми вимовлялись, трудно сказати; церковна традиція говорить за -е́ніє, -е́ньє (пор. вознесе́ння, воскресе́ння). Але такі форми, як у Словнику Л. Зизанія 1596 р.: стережѣньє 3б і стереже́н'є 4, виразно свідчать, що -еньє було літературно-церковним, а живим було -іння.

Дуже цікава доля цього *-іння* в лемківськім говорі. Наголос у лемків завжди на передостаннім складі, а тому в них форми *-ення* й *-іння* мусіли збігтися в одному *-іння*. Так, у Лемківськім Псалтирі половини XVIII-го віку безконечне число форм на *-іння* (пишеться: -ѣня, -іня, -иня, -ыня), напр.: взгорджіня 69, втѣлиня 12, збуріня 158, згоршіня 49, згромаджіня 294б, навиджіня 110б, споряджіня 22б, створіня 65, выбавлѣня 65, збавлѣня 5, зганблѣня 69, отпочнѣня 318б, поднесѣня 143б, позволѣня 253, прагнѣня 13б, хвалѣня 135 і сотні т. п. (див. мою працю: Українська літературна мова XVI ст., стор. 308). Цікаво, що й жива лемківська мова через свій сталий наголос має форм на *-іння* значно більше, як інші говори.

5. Слова на *-ування* творяться від великої класи дієслів на *-увати* й завжди зберігають їхній наголос:

ві́рувати — ві́рування
дарува́ти — дарува́ння
дівува́ти — дівува́ння
панува́ти — панува́ння
малюва́ти — малюва́ння
простува́ти — простува́ння
ору́дувати — ору́дування
поя́снювати — поя́снювання

Більшість цих дієслів на *-увати* мають дієприкметник на *-о́ваний*: пано́ваний, даро́ваний, мальо́ваний і т. ін., і власне ці форми тягнуть за собою й наголос віддієслівних іменників, чому в нас часто по-місцевому вимовляють: пано́вання, даро́вання, мальо́вання й т. ін. В літературній мові панує *-увати*, а тому й віддієслівні йменники закінчуються на *-ування* й затримують наголос свого дієйменника.

Але все ж таки трохи йменників на *-о́вання* маємо, і їх треба добре відрізняти від форм на *-ування*, бо їхнє значення різне, а саме: форми на *-ування* визначають протяжну й повторну саму дію, а форми на *-о́вання* (їх дуже мало) визначають вислід дії. Напр.:

Дія протяжна:	*Вислід дії*:
будува́ння	будо́вання (будова)
малюва́ння	мальо́вання (малюнок)
меблюва́ння	меблько́вання (меблі)
мурува́ння	муро́вання (мур)
риштування	ришто́вання (лаштунки)
спростува́ння	спросто́вання (відпір)

Вдавнину писали звичайно -ованьє. Напр. Словник Л. Зизанія 1596 р.: розвязованьє 26, = розв'язування

6. Дієслова з приставкою *ви-*, коли визначають закінчену дію, конче приймають наголос на це *ви-*; так само й іменники на *-ння* від цих дієслів мають наголос тільки на *ви-*:

ви́бачити	—	ви́бачення
ви́зволити	—	ви́зволення
ви́клеїти	—	ви́клеїння
ви́креслити	—	ви́креслення
ви́лучити	—	ви́лучення
ви́нести	—	ви́несення
ви́рівняти	—	ви́рівняння
ви́селети	—	ви́селення
ви́снажити	—	ви́снаження
ви́сушити	—	ви́сушення
ви́явити	—	ви́явлення
ви́яснити	—	ви́яснення

Але слова на *-ння* закінченої дії українська мова часто оминає, замінюючи їх безсуфіксовими словами чоловічого роду або словами на *-ка* жіночого роду, напр.: ви́бір (ви́брання), ви́віз (ви́везення), ви́гадка (ви́гадання), ви́зиск (ви́зискання), ви́їзд (ви́їждження), ви́клад (ви́кладення), ви́літ (ви́летення), ви́пис (ви́писання), ви́ріб (ви́роблення), ви́ряд (ви́рядження), ви́твір (ви́творення), ви́шівка (ви́шивання) й т. ін.

Дієслова незакінченої дії наголосу на *ви-* ніколи не приймають, а тому не приймають його й їхні віддієслівні іменники, через що повстають подвійні наголоси з різним значенням:

Дія закінчена:	*Дія незакінчена:*
ви́вірення	вивіря́ння
ви́вчення	вивча́ння
ви́гоїння	виго́ювання
ви́голошення	виголоша́ння
ви́ключення	виключа́ння
ви́селення	виселя́ння
ви́яснення	вия́снення

Часом різниця поміж закінченістю й незакінченістю дії дуже затирається, чому може позостатися тільки один наголос незакінченої дії, заступаючи собою й дію закінчену: ви́дати — вида́ння, ви́конати — викона́ння, ви́знати — визна́ння, ви́ховати — викова́ння, ви́яснити — вия́снення, а правильніші форми: ви́дання, ви́конання, ви́яснення — рідші.

Пор. ув Острізькому Збірникові 1588 р: в вы́знанью 36б, на вы́знанью 3 і визна́вів 44, ку вызна́нью 4б, у вызна́вію 88б.

Треба мати ще на увазі, що слова на *-ння* взагалі творимо головно від дієслів недоконаних і протяжної дії. Через це, скажемо, від дієслів на *-нути* не може бути іменників на *-ння*, бо ці дієслова визначають однократну доконаність дії, тоді як у словах на *-ння* — дія тягла; пор. свиснути, писнути і свистіння, писання. Так само й від інших раптових доконаних дієслів, напр.: лягти, сісти, стати і т. п., не може бути слова на *-ння*.

7. Ось іще кілька заміток про слова на *-ння*.

а. Наголос усіх слів на *-ння* нерухомий, сталий, цебто при відмінюванні їх він позостається на тім самім складі: моє знання́ — всі знання́ і т. ін.

б. Наголос слів на *-іння* з іменниковим пнем такий самий: насі́ння, камі́ння, корі́ння; так само: сміття́.

в. Коли слово на *-ння* повстає від дієслова з *-ся* на кінці, то в іменнику це *-ся* конче губиться: купа́тися — купа́ння, намага́тися — намага́ння, пита́тися — пита́ння й т. ін. Такі вирази, як: „купання ся корисне“ — щирі полонізми.

Оце найголовніше про наголос ув іменниках на *-ння*. Опираючись на цей нарис, кожний читач зможе засвоїти собі дуже важливу ланочку літературної вимови — наголос слів на *-ння*. Повторю ще раз усі найголовніші правила наголошення слів на *-ння*:

1. Всі двоскладові слова на *-ння* й тільки вони мають наголос завжди на кінцевому складі: брання́. Коли до них додаємо приставку, наголос переходить на передостанній склад: зібра́ння.

2. Всі три- й багатоскладові слова на *-ання* завжди зберегають місце наголосу того дієйменника, від якого повстали: пита́ти — пита́ння, чита́ти — читання.

3. Всі слова на *-ення* мають наголос завжди на коренному складі, цебто на складі перед *-ення*: посвя́чення.

4. Всі слова на *-іння* мають наголос завжди на передостанньому складі, цебто на *-і-*: хоті́ння.

5. Пишемо й вимовляємо звичайно *-ува́ння*, а не *-о́вання*: панува́ння.

6. Всі слова на *ви-* завжди зберігають наголос того дієйменника, від якого повстали: ви́бачити — ви́бачення, вибача́ти — вабача́ння.

Наші промовці, артисти та поети в своїх віршах завжди неймовірно плута-

ють наголос іменників на *-ння*, хоч давно вже час перейти їм на правильну літературну вимову. На жаль, і словники наші так само сильно плутаються в наголосі слів на *-ння*. Такою ця важлива справа не може бути, — мусимо унормувати й удосконалити цю вимову. Коли цей коротенький мій акцентологічний нарис хоч трохи спричиниться до прочищення хаосу вимови слів на *-ння*, уважатиму своє завда́ння за виконане.

13. II. 1936. Іван Огієнко.

Назва »Русь« в історичному розвитку до XIII-го в.

(Докінчення).

Йдучи́ далі за Літописом пол. XII в., ми спостерігаємо, як „руськая земля" означає тільки великокняжу державну організацію в Києві та сумежній території в протиставленні до інших земель, що називаються за своїми містами. Ось кілька при́кладів з Іпатського Літопису: 1146 р.: Святослав із Новгороду післав до Юрія в Суздаль із приказом: „а поиди въ рускую землю Києву"; 1148: Ізяслав іде з Києва на Новгород проти Гюргія й поручає своєму заступникові: „доколѣ я схожу на отца твоєго... а ты постерези землѣ рускои оттолѣ"... (в Новгороді): „єсмь пришелъ сѣмо, оставя рускую землю васъ дѣля... придоша Новгородци, повоєвавше Русь отъ Ярославля..." 1152 р.: вел. князь Ізяслав веде з Києва на Галич „всю свою дружину... Вячеславль полкъ весь и вси черниии клобукы и кияны лутшии і всю рускую дружину... Богъ всегда рускы землѣ и руских сыновъ въ бещестьи не положилъ єсть... что рускои землѣ волости, то ти възворотити все... побѣдили Володимира галичьского и въ здоровьи привелъ опять въ рускую землю". Князь галицький, Володимир, посміхається з Петра, посла в. кн. Ізяслава київського: „поѣха мужь рускии, обуимавъ всѣ волости". У 1154 р.: „Дюрди поиде зъ Ростовци и Суждальци и с всѣми дѣтьми в Русь" против Мстислава київського.

Із цих текстів виходить, що в пол. XII в. „руську землю" становило тільки велике князівство київське в руках Рюриковичів, наслідників Володимира Великого й Ярослава Мудрого. У зв'язку з поняттям „руської землі" з осередком у Києві появляється й слово „Україна" для озна́чення окраїв цього круга впливів київської династії. На південь від Києва в Переяславлі 1187-го року, по смерті місцевого князя Володимира Глібовича, „Украина много постона". На захід від Києва була „Украина Галичьская", куди 1189 р. вибрався Ростислав Берладничич. Року 1213-го князь галицький Данило „ѣха съ братомъ и прия Берестии и Огровескъ, и Верещинъ, и Столпьє, Комовъ и всю Украину", отож Побужжя, як півн.-зах. окраї галицького князівства, що 1219 р. належить до зв'язку „рускои земли", на яку 1224 р. приходять татари. Літопис знає навіть „лядську україну" за Бугом до Сандомира, де жили „ляхове украиняне" (1268 р.), що то їх хоче підбити собі Лев Данилович у поході з татарами в 1280 р. на „землю лядьску на города на Въкраинѣ", та звідки 1282 р. „Лестко взялъ бяшеть у него село на Въкраиници".

VIII. Висновки. На основі поданого джерельного матеріялу можна ствердити ось таке:

1. Найстарші відомості про Русь з арабських джерел відносяться до східньої Европи на середній Волзі й через долішній Дін до Озівського моря.

2. Візантійські хроніки називають русів — франками, варангами, дромітами й осаджують їх на північних берегах Чорного моря від Криму до Дністра.

3. Допіру Костянтин Багрянородний (пол. X в.) говорить про русів, як про володарів просторів від Ладоги через Ільмер до порогів Дніпра; на долішньому Дніпрі до Чорного моря володіють вони тільки на воді, але не суші; він знає „Русь блищу" й „зовнішню" — дальшу, як також відрізняє русів від слов'ян.

4. Західні джерела спираються насам-

перед на давніших візантійських та через них почасти на східніх вістках. Тимто казкові первістки стають немов би поетичним тлом справжніх подій і життя на просторах, окреслених тільки стороною світа, на якій діяли були держави, народи, племена й історичні одиниці.

5. Північні саги, передані нам у пізніших записах, не тільки засвідчують побут русів із „Rieseland“ (ἥρως) на Волзі, Доні і Дніпрі, але таки докладніш описують Біярмляндію, як північно-східню частину влади норманів, від західньої до північної Двини.

З цього виходить, що північна Русь варягів, засвідчена фінською назвою шведів RUOTSI та підтверджена в кожному давньо-історичному розкопі щораз тоціннішими даними, що значать шляхи торговлі й границі державно-політичних впливів, від найдавніших часів старалася опанувати східню Европу для прямої зустрічі з Візантією й азійсько-африканським світом. Ці північні кочовики — купці Гардарикії — стають організаторами державної Руси, Новгороду, Києва, Суздалю, Тмуторокані на безмежних просторах східньої Европи між сточищами Балту, Каспію й Чорного моря.

6. До X в. перешкоджали цьому переможному походові північної Руси варягів на Візантію рухи зорганізованогоа зійського сходу, що від часу скитів і гунів прямував від Уралу через Волгу й Дін, та через північночорноморські степи аж до Дунаю, отож на всьому просторі західньополудневої частини східньої Европи. Схрещення цих двох могутніх течій — напору европейської півночі й азійсько-африканського близького сходу на лінії середнього бігу цих рік творить основу для утотожнення назов: Скандинавії, Сканзи, Сканії зо Скитією, що виражається в візантійському окресленні: οἱ ῥῶς ἔθνος σκυθικόν.

7. Біля 900 р. виступає зорганізована Держава Руська з осередком у Києві. Велике Князівство Київське обіймає „властиву Русь“ — Київщину й злучені з нею вузлом державної спільноти землі удільних князів, що замикаються між горішнім Доном, середньою Москвою, Ільмером, верхів'ями Двини Зах., Десною, Припяттю, Бугом Зах., Сяном, Дністром до Карпат.

8. І хоча в другій пол. XII в. Київ, як столиця „Руси властивої“, перестає існувати, бо з ним ривалізує з півночі Суздаль, а за ним Москва, та на заході Володимир і Галич, то назва Русь стає спільною для „просто руської землі“ між Києвом, Черніговом і Курськом і для „України“ переяславської на Дніпрі та на Бузі західньому.

9. Величезні простори північно-східньої Руси начинають виступати щораз частіш під іменем „Великої Росії“, μεγάλη Ρωσσία, magna Russia. Первісна державна Русь на Дніпрі й Дністрі одержує ім'я Малої Росії, μικρά Ρωσσία, parva Russia. Одначе титулом митрополита руської церкви позістає в XII в.: μητροπολίτης πάσης τῆς Ρωσσίας — всієї Руси.

10. Отож, історично найстаршою Руссю є простір над Волгою з цілою системою торгових посадів і оборонних городів, що оставалися в руках варягів зо Сканії й Біярмляндії. Русь над Волгою остається в зв'язку споріднення організації й намічених змагань із Руссю Озівською між Тмутороканню й Корчевом.

11. Гардарикія з Немогардом, Белгардом, Данпстадіром, Хунігардом є від пол. IX в. під владою Руси, званої родом франгів, дромітів, скитів. Одначе на підставі дотеперішніх джерел можемо ствердити тільки те, що наддніпрянська Русь виступає на історичний овид трохи пізніш, ніж обидві східні Русі — на Волзі й Доні — Озівському морі.

12. Історія назви Rhos — Rus — Русь, що стосується до торговокочових племен нордійського походження, які діяли на великих сплавних річках східньої Европи, є заразом історія східньоевропейських просторів майже сперед 13 віків. На цих просторах повстала державна організація народів, злучених східньослов'янською мовною групою. Сучасні напрямки історичної науки обіймають через порівняння всі пам'ятки культурних взаємин, що їх нам дають чисельні давньоісторичні знахідки та дані етнографії й фольклору.

Три головні сточища водні — Балту

й північного Білого моря, Каспію й Чорного моря — ось шляхи торговлі й культурних зв'язків, на яких спільні володарі північногерманського походження — своєю проворністю, твердою витривалістю й грізною мужністю — поклали основу державної організації народів, злучених у східньослов'янській мовній групі. Первісним осередком цієї мовно-культурної спільноти були слов'яни передстепового Подніпрів'я аж до Ільмеря на півночі та до Карпат на півдні.

IX-XI. 1935. Львів. Іларіон Свєнціцкий.

Наука про рідномовні обов'язки.

Рідномовний Катехизис.

IX. Преса й рідна мова.

1. Преса — то головний двигу́н розвитку рідної мови.

2. Кожне вида́ння, якого б фаху не було воно, мусить видаватися тільки зразковою соборною літературною мовою й соборним правописом.

3. Преса недержавного народу, позбавленого рідномовних шкіл, мусить стати головною школою навча́ння соборної літературної мови й соборного правопису.

4. Преса й взагалі всі вида́ння мусять плека́ти ідею всенаціональної одности народу, як підставу його сили й одности літературної мови.

5. Ціла преса мусить матеріяльно й духово підтримувати свої рідномовні вида́ння, бо звичайно вони самостійно існувати не можуть. Не можна забувати, що рідномовні вида́ння існують насамперед для преси й для всіх робітників пера.

6. Мовним редактором, як і коректором при вида́нні мусить бути тільки особа, що досконало знає свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, як також глибоко розуміє свої рідномовні обов'я́зки.

7. Кожне поважне вида́ння конче мусить мати доброго мовного редактора й коректора. Не вільно випускати ніяких вида́нь без відповідної доброї мовної редакції.

8. Особа, що не знає добре своєї соборної літературної мови та своїх рідномовних обов'я́зків, не може бути робітнико́м пера.

9. Усі працівники́ пера, як і письменники, мусять постійно й невпинно збільшувати свої знання́ літературної мови.

10. Усі видавці́ мусять насамперед дбати про збільшення всенаціонального культурного добра, цебто видавати твори тільки соборною літературною мовою й соборним правописом.

11. Преса, що видається тільки говірко́вими мовами й місцевим правописом, сильно шкодить одности свойого народу й спинює розвиток соборної літературної мови.

12. Кожний свідо́мий громадя́нин не візьме до рук вида́ння, писаного без потреби говірковою мовою або місцевим правописом, бо вони шкодять його наро́дові, розбиваючи його одність.

13. Вида́ння для селян треба писати не говірковою мовою, але літературною, тільки простою й зрозумілою.

X. Церква й рідна мова.

1. Кожна віра найміцніше зв'язана з рідною мовою наро́ду, бо рідна мова — то основний родючий ґрунт кожної віри. Рідна мова — шлях до Бога.

2. Християнська Церква ще від свого повста́ння була́ й є наймогу́чіший консерватор і твердиня рідної мови.

3. Усі церковні Богослуження мусять відправлятися тільки живою мовою свого́ народу, як то було й удавнину́.

4. Богослуження незрозумілою мовою не приносять вірним усієї тієї духо́вої ко́ристи, що є його ціллю.

5. Народ, що в церкві не чує своєї рідної мови, звичайно не шанує й не береже її, як скарбу свого́ найдоро́жчого.

6. Наро́д, що слухає Служби Божі в нерідній йому мові, подібний до в'язня, що любується світом Божим через в'язничні ґрати.

7. Служби Божі в нерідній мові виховують у наро́ді шкідливу байдужість до своєї мови й віри.

8. За мовне винародовлення народу Церква несе найбільшу відповідальність.

9. Пам'ятаймо: хто міцний у рідній мові, той міцний і в батьківській вірі.

10. Церковні проповіді треба виголошувати тільки рідною мовою вірних, бо тільки вона найглибше промовляє до душі слухачів і найкраще будує їх для добра. Рідна мова — шлях до Бога.

11. Священик, що промовляє в церкві не рідною мовою вірних, приносить Їй найбільшу кривду, бо не промовляє до душ вірних і не будує їх.

12. Церква, що допускає мовне винародовлення своїх вірних, тратить у них свій авторитет, цебто шкодить сама собі.

13. Церква мусить пильно дбати, щоб дати своїм вірним переклад цілої Біблії на таку зразкову соборну літературну мову, щоб на ній мовно виховувався цілий народ. Переклади мішаною мовою шкодять розвиткові соборної літературної мови, а тим самим і односте народу.

14. За переклади св. Письма чи Богослужбових книг мусять братися тільки особи, що досконало знають спільну літературну мову народу.

15. Церква мусить добре пильнувати, щоб усі її популярні видання — Життя Святих, Молитовники і т. ін. — видавалися тільки соборною літературною мовою, але легкозрозумілою й простою.

16. Конечний обов'язок Церкви — подбати, щоб усі підручники з релігії для всіх шкіл були написані такою зразковою літературною мовою, щоб на них мовно виховувалась наша молодь.

17. Взагалі Церква мусить пильно дбати, щоб усе, що виходить від Неї, було писане зразковою літературною мовою. Це сильно збільшить її авторитет і прихилить читача до її видань.

18. Кожний, хто пише церковні твори, мусить добре розуміти ролю архаїзмів (давніх слів чи виразів) у мові, — вони добрі тільки на відповіднім місті (див. VIII, 20) і не в великій кількості. Невміле нагромадження архаїзмів тільки занечищує мову, роблячи її „язичієм".

19. Церква недержавного народу мусить свідомо взяти на себе й обов'язки рідномовного виховання вірних, бож хто не міцний у рідній мові, той не міцний і в вірі батьків своїх.

20. Церква мусить пильнувати, щоб її духовенство мовою було рідне своїм вірним.

XI. Духовенство й рідна мова.

1. Духовенство, як авторитетний опікун і виховник душі народу, має в рідномовному житті надзвичайно велике значення.

2. Вплив духовенства на вироблення літературної мови завжди надзвичайно великий, а тому кожний священик повинен добре знати літературну мову й вимову народу, якому служить.

3. Святий обов'язок кожного священика — пильно дбати про кращий стан рідної мови своїх вірних, як головної основи їхньої національної культури й міцної твердині для віри.

4. В своєму родинному житті кожний священик мусить уживати тільки соборної літературної мови, щоб власним прикладом впливати на вірних.

5. В розмові з своїми вірними в місті священик мусить уживати тільки соборної літературної мови, і тільки по селах — і мови місцевої.

6. Священик, що вживає в родинному житті або в розмові з вірними чужої їм мови, чинить тим непрощенний гріх перед ними й Церквою.

7. Кожний священик мусить пам'ятати, що малосвідомі його парафіяни будуть пильнувати наслідувати його мову.

8. Священик мусить працювати тільки в парафії, мовно йому рідній. Коли ж він не знає мови своїх вірних, не принесе їм духової користи, а самій Церкві пошкодить.

9. Священик, що виголошує проповіді не рідною вірним мовою, чинить непрощенний гріх проти добра Церкви, бо не промовляє до душі їхньої, цебто не будує їх.

10. Кожний священик мусить виголошувати свої проповіді в містах — зразковою соборною літературною мовою, і тільки по селах — і мовою місцевою.

11. Збірники проповідей, як і інші духовні писання, треба видавати тільки

зразковою літературною мовою, щоб вони ставали всенаціональним добром.

12. Священик несе найбільшу відповідальність за мовне винародовлення своєї пастви, бо хто винародовлюється, той легко кидає й віру батьків.

13. Помітивши священик, що хтось із його духовних дітей мовно винародовлюється, мусить всіма доступними йому силами не допустити до того.

14. Священик мусить добре усвідомити, що **мати** — то найміцніша твердиня збереження рідної мови, а тому повинен при кожній нагоді, особливо ж на сповіді, нагадувати жінкам про їхні рідномовні обов'язки.

15. Священик мусить виголошувати проповіді й на теми рідномовного виховання, пам'ятаючи, що хто твердий у рідній мові, той твердий і в батьківській вірі, і що рідна мова — шлях до Бога.

16. Кожний священик мусить пильно дбати, щоб у його парафії не було дітей, що не вчаться рідної мови або не вміють читати по-рідномовному.

17. Кожний священик обов'язаний якнайкраще знати Науку про рідномовні обов'язки й ширити ці знання поміж своїми вірними.

18. Для домашнього т. зв. моралізуючого читання священик має поручати своїм вірним тільки книжки й часописи, що писані чистою літературною мовою.

19. До своїх парафіяльних бібліотек священики набувають тільки книжки й журнали, що писані чистою літературною мовою.

20. Кожний священик мусить збирати діялектологічний матеріял для вивчення своєї рідної мови.

21. Кожний священик мусить дбати, щоб у його парафії конче працював „Гурток плекання рідної мови".

(Далі буде) І. Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

2. **Іменник** є складова частина в таких формаціях:

а) **Іменник + прикметник**: життє-, працездатний Гол., життєрадісний, боєздатний Нд. 34/34, перекл. рос. боеспособный. Усі ці неологізми складені на зразок російських слів і дуже в нас поширені. Це прикметники.

б) **Прикметник + іменник**: великодержава — поль. mocarstwo Д., дикогривий Любч., жовтомасний ib., різнофарбний ib., залізнодорожник — залізничник С. 22, вільномуляр (wolnomularz, франц. franc-maçon, ibid.), зеленосок (з-ом м'язи натирав, Любч. 67), чорноділ Наз. 14/34, святобозство Лейт., рідношкільний, високошкільний Д. 261/34, минулорічний, солодкопашний Д. 263/34, твердокаменний Лейт. Неологізми цієї групи — прикметники (8) і йменники (6). Дуже сміливі поетичні новотвори: зеленосок і чорноділ, подібно, як це вже було в групі складання 2 іменників.

в) Дуже оригінальна формація: **родовий іменника + прикметник**. Це сміливе сполучення походить з останніх років і доволі поширене може тому, що модне, а в мові є теж мода на слова, форми й новотвори: жалюгідний (може з поль. ubolewania godny), подивугідний Наз. 12/34, каригідний і каридостойний (ГВ. 23, С. 22 з поль. karygodny).

г) **Числівник + іменник**: двоєушник — гіпокрит Нд. 35/34, дворушник — облудник Д. 222/34, одноосібняк Д., стокінний, чотироциліндрний (авто, збіг 4 приголосних *ндрн*, Нд. 41/34).

ґ) **Прислівник + іменник**: багатоженство Д. 262/34, многоженство Д. 273/34, багатодітність Нд. 8, багатомовство Лейт. 149, многолиций ib. 6, многолітствіє Д. 3/35, многосторонній. Бачимо тут неначе боротьбу й вагання між присл. „багато" й присл. „много", що є архаїзм і тому його занехують, одначе до словотворення він більше надається, бо має 2 склади, а „багато" 3. З цієї причини в нас нема народніх слів, складених із присл. „багато", у Словнику Грінченка є тільки одне слово — „багатолистий".

д) **Прийменник + іменник**: беззакидний, безхребетність — гнучкість, безхарактерність, дорічний — щорічний, досмертний, наднаціональний Д. 294/34, надбудова Д. 263/34, міжчас у вислові

„в міжчасі“ — поль. w międzyczasie С. 22, міжсоюзний, міжпартійний, назвуковлення, намогильник, підстаршина, підсудний, підсовітський (література), післяплата (поштова), містоголова — заступник, товариш голови (гал. архаїзм, „місто“ — замість).

3. Дієслово, крім вичислених уже випадків, виступає ще в ось цих формаціях:

а) Дієслово + іменник: скалозу́б — сміхун, у Дік. 33 блазень цирковий, ломи́страйк — страйколом Нд. 24/34, урвихвіст — пустун, вітрогон Любч. 81, лежибока Лейт., обходи́світ Д. 219/34 — бувалець, волоцюга. За винятком одинокого слова „скалозуб“, що в поправній формі має бути „скали́зуб“ Грінч. й „урви́хвіст“, що має зовсім подібні зразки в дотеперішній мові (урви́голова, урви́пола у Грінч.), інші слова взяті чи перекладені з сусідніх мов: із польської: „ломистрайк“ (у нас кажуть „страйколом“), обходи́світ (obieżyświat, хоч у нас є подібне слово: „пройдисвіт“, але легше, бо 3-складове), лежибока з рос. мови. У 1. складовій частині маємо тут дієслово в наказовій формі, а в 2. іменник у знахідному відмінку.

б) Прислівник + дієслово: багатостраждальний, широкомовний Лейт. 20, чорнороб — простий некваліфікований робітник, далекобійність (гармат, перекл. із рос. дальнобойность, Лейт. 31).

в) Прийменник + дієслово: заіснувати Д., наплюовательство (з рос. Лейт.), приява, приявний (присутність, присутній, гал.).

Окремі рідкі формації: а) прийменник + прислівник дають зложений прикметник: до+нині+шній, дотеперішній; б) складення кількох слів: досьогочасний (до+сього+часу — прийменник + займенник+іменник), чистосовісно (повст. з „з чистою совістю“ — прийменник + прикметник + іменник, Г. В. 23).

Заперечення в складених словах виявляється доданням заперечки „не“ або прийменника „без“: незаможник, недоторкливий, невидача Д. 3/35, незісоюзений, знецінення, збезнадієний.

Загально про будову новотворів треба сказати ось що: здебільш неологізми складені так, що перша складова частина (прикметник чи іменник) кінчиться на *-о* (білогривий, паровіз, водогін), або на *-е*, *-є*, *-ьо* після м'яких або шелесних приголосних (працездатний, життєрадісний, середньовічний). Таким чином перша склад. частина стає морфологічно неначе прислівником, що можна в часті й семантично пояснити: боє-, життєздатний набирає в новотворі подекуди значення „боєво-, життєвоздатний“. Перша склад. частина заступає різні відмінки, але найчастіш знахідного головно в формації іменник + дієслово: бомбовіз — що везе бомби, водогін — що жене (гонить) воду, хлібодавець — що дає хліб. Буває теж і називний, але рідко: самохід — що сам ходить, самоуряд — самі беруть участь в урядуванні, а також у формаціях прикметник + імен., якщо в новотворі цей іменник залишається: великодержава, вільномуляр, чорноділ. В інших новотворах маємо заступлений родовий: крововилив — вилив крови, водозбірня — збірник води, або орудний: рукопис — рукою писане, паровіз — що везе парою, або прийменник із місцевим: повітроплав — в повітрі плаває. Справжній прислівник задержується в формаціях: швидкописець, багатоженство й ін.

Дуже багато виразности надають неологізмам прийменники, напр. намогильник — пам'ятник або камінь на могилі, підсудний — що під загрозою суду. Щодо роду, то найбільш складених іменників чоловічого роду. Одні неологізми одержують у другій склад. частині закінчення родове (природолюбець, намогильник), в інших є сам корінь або пень (чорнороб, бомбокид, водогін).

VII. Скорочення слів і складів, криптоніми словні.

Щораз більш поширюються всякі скорочення, перш усього криптоніми партій і установ, складені з початкових буков поодиноких слів у назві: Усусус — український січовий стрілець, Ундо, ґепеуповець = чекіст (ҐПУ); знову інші скорочення складаються з перших складів даної назви: допра — **дом** **и**справительных **раб**от Мик. 267, бупр — **буди**нок **пр**аці = тюрма, **зав** – завідувач

Мик. 129, коммолець — **комуністична молодь** — комсомолець Любч. 17, парткон-грес — партійний конгрес Д. 294/34, партосередок — партійний осередок Любч. 24, трудодень — трудовий день (день праці Д. 184/34), робфак — робітничий факультет, селькор — селянський кореспондент, сексот — секретний сотрудник — вивідник.

VIII. Окремі неологізми.

Крім згаданих уже неологізмів, є ще в нас багато інших. Я вибрав собі для досліду вузьку ділянку, а саме — мовні новотвори з реального життя й преси. Інші ділянки я тільки легенько заторкував, і тому не можу претендувати на вичерпання матеріялу, бо є ще дві ділянки, що ввесь час творять і мусять творити нові слова, а саме — поодинокі науки й література мистецька. Без неологізмів не можуть теж обійтися автори словників, бо вони, перекладаючи чужі слова, часто не знаходять у нашій мові відповідників, отже творять окремі слова з наших коренів і наростків. Тому багато новотворів є в Російсько-українському Словнику УАН і в Правописному Словнику Голоскевича і ін., звідкіля використав багато матеріялу й застосував до нашого вжитку Проф. Огієнко в цитованому вже Словнику місцевих слів.

З довоєнних неологізмів затрималося в нас доволі багато слів із ділянки спорту, якою зайнявся в нас перший проф. І. Боберський і склав спортову термінологію, що з неї поширилися ось ці слова: ру́ханка — гімнастика, рухови́к — гімнастик, ситківка — теніс, ко́паний м'яч — футбол, наколе́сник — роверист, світли́на, світли́вець — фотографія, фотограф. Цих термінів в Україні не прийнято. Підчас війни в зв'язку з існуванням українських військових формацій (УСС) почали в нас творити військову термінологію й складено багато слів, що з них деякі прийнялися в галицькій літературі, а навіть і в щоденній мові (сте́жа, сте́жник, однострій, стрільно, мужва́ — вояки, нім. Mannschaft, їду́нка, булава — штаб, чета́р, вістови́й, хлібни́к — торністра, зірна — обсерваційний пункт і ін.). В рр. 1918-1920 повстали в Києві окремі наукові комісії для складання українських термінів і їх працю продовжували аж до 1930 р. українські вчені в Інституті Української Літературної Мови (див. про нього статтю Ів. Огієнка в ч. 2. „Рідної Мови“ за 1933. р.). Здобутки праці цих учених у нас майже невідомі, але через пресу, журнали й красне письменство дійшли до нас деякі слова, що їх у нас із захопленням прийнято, напр.: струм (струя, ток електричний), речови́на — матерія (фіз.-хем.), рейки — шини, а далі ціла група слів із суспільно-політичної ділянки Радянщини (середняк, незаможник, куркуль, ударник, червоноармієць, лишенець, розкуркулення, ухильництво й ін.).

До нових слів, утворених у нас і вживаних головно часописами, треба ще зачислити: зразкуватися — взоруватися, брати собі зразок Нд., засобити — засмотрити (в В. Україні вживають: застачити й устаткувати), легкопад — поль. spadochron, сповидно — назовні Н. 1/35.

(Кінець буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

В.

Варта ніколи не писав Шевченко, бо це полонізм. Долю проклинать не варт 335 (а не: варта). Не варт, не варт на світі жити 348.

Ввесь писав Шевченко, а не весь. На ввесь світ почули. Архаїчне „весь“ рідке в Шевченка.

Вве́чері, а не: вечером, ввечір. Вранці Ярему вінчали, а ввечері мій Ярема покинув Оксану 114.

Вгород див. город.

Вдвох, а не вдвух. Довгенько вдвох походжали 170.

Ведмідь, а не медвідь. З берлога ведмідь виліз 175.

Вельми́. Стрів я діда (= стару людину) вельми́ старого 355.

Верта́тися, вернутися куди, а не вер-

нути. Мабуть мені не вернýтись (а не: вернути) додому 452. Вертáюся із Києва 285. Вертався з Дону я 491.

Вертáти кому що. Бог нам верне волю 260.

Вéрхи, а не верхом. Хто пішки, вéрхи на ослах 187.

Весéлка (райдуга). Весéлочка у Дніпра воду позичає 307.

Весь див. ввесь, увесь.

Вечірня, а не вечірна. Моя зóре вечірняя 192.

Вибачай, вибачайте, а не вибачаюсь. За слово вибачай 345. Вибачайте, люди добрі 123.

Вигаптую, подарую 176.

Вúнен хто 99. Чи вúнен той голуб 2.

Висохла, а не висхла. Текла та й вúсохла 90. Сльози вúсохли 310. Вúсохне лукавий 264.

Від нема в Шевченка, писав тільки *од.*

Вітати, а не: витати. Вони його вітали 268. Вітай, кого знавш 73.

Вкýпі (разом) сумували 469.

Вночі, а не ніччю. Пішла вночі до ворожки 78.

Волинь ж. роду. Згадав свою Волúнь святую 355.

Вóрог, а не воріг. Ворог лютий 258.

Восенú вернулася 291.

Впéрше, а не вперве. Заплакав впéрше зроду 124.

Врáнці поплáчу 8.

Все, а не всьо. Все пропало, все 96. Тут все степ 276. Всього (а не: всего) мені понадає 212. По всьому (а не: по всему) царству 509.

Всесвітній, а не -ний. Цар всесвітній 167. Зоря всесвітняя 505.

Всюди, а не всюда. Дурня всюди б'ють 341.

Втім, а втім. Не віддала б; а втім (= однако), не знаю 473.

Втоптати, а не вдоптати. Втоптала стежку 371.

Вчора, а не вчера. Знайшли вчóра 4.

Г.

Ганна пішла 236.

Гаптувати, а не гафтувати. Гаптує хустину 572.

Гармидер, галас 315. Скрізь гармúдер 236 (а не: гармідер).

Гарячий, а не горячий. Гарячий попіл 279.

Гúрло, а не устя. У Дніпровім гирлі 408.

Глибóкий, а не глубокий. Глибокий яр 256.

Глузувати з кого, а не над ким. Глузуєш з матері 138.

Голосúти — це ревно плакати (а не: проповідувати). Біга Катря боса лісом, біга, та голóсить 30.

Горá, на гóру, а не: на горý. Тихенько виїде на гóру 355.

Гордувáла людьми 572.

Горóд, а не огород. Капуста на горóді 348. На вгорóді коло броду 418.

Господній 496, господня 344, господнє 320.

Гóстрить 161, гострúли 336.

Грати на кобзі 41. У хрéщика грають 404.

Грúвня — монета. Скупий жидюга дав би гривню 162.

Гуляти — це неробити, забавлятись, проходжуватись (а не: танцювати). Гуляють хмари 114. Танцювать та гулять таки з парубками 104.

Д.

Давняя 254, дáвнє 230.

Далі — літературна форма, дальше — форма місцева. Далі гляну 167.

Даси, а не дасиш. Коли і нам дасú жити 243.

Два, двомá 382. Дві тополі високії гойдаються 398. Два часовиї (а не: двох часових) розмовляють 301.

Двері зачиняють, а не затворяють. Зачинених дверей 485.

Двісті, а не двіста. Не сто і не двісті 405.

Дещо — це щось, а не трохи. В селі довго говорили дечого багато 20. Див. трохи.

Дзвін, а не звін. Задзвонили в усі дзвони 92.

Дзвіниця, а не звониця. Вдова шкандибає під дзвіницю 403.

Дивись (диви — нема в Шевченка). Дивúсь — горить на базарі 110. Дивися, як я полечý 388.

Дивувáтися з кого або на кого-що.

Дивуються з його 355. Старий на сина дивувавсь 547.

Дід — старий чоловік взагалі, а не тільки прошак. Побачите славу, живу славу дідів своїх 253.

Дійти до чого. Дійшла до хати 214.

Діждати кого-чого. Діждалася вдова долі 155.

Діло, а не ділб. *Діло*, бачите, святе 473.

Дніпрб на нас розсердився 59.

Добри́день (а не: добрийдень), тату, в хату 63.

Добувати чого. Поїхав слави добувати 147.

Довести до чого або чого. Доведу́ вже до краю 124. А як довести краю 211.

Додбълу, а не долів. Дод́олу верби гне високі 1.

Дод́ому, а не домів. Дод́ому не вернулась 38. Пішла́ додому 201.

Дожидати кого-чого (а не: на кого, на що). Дожида́є сина мати 157. Дожидають кари 147.

Дожити чого або до чого. Дожити віку 419. Дожить до світу Божого боялась 476.

Дознати мудрости 414.

Домашній, домашньому 358.

Домови́на, труна́. Упала на постелю, як у домови́ну 137.

Досвітній, досвітняя 192, досвітнюю 413.

Досі, а не доси. Така й до́сі осталася слава 125.

Дослуживсь до чину 399.

Достати чого. Неба достане 65. Трути достала 140.

Дружина — чоловік чи жінка. Той мені дружи́ною стане 408. Люблю́ як вірную дружи́ну 329.

Дружній, дру́жнєє 248, дру́жню 245.

Ду́мати, а не дума́ти. Ду́маю 174, ду́має 106, ду́мав 185.

„Гуцул“.

Утерлась гадка, ніби слово „гуцул“ румунського походження, де означає „розбишаку“. Одначе те, що в румунів розбишаку називають „гуцулом“, іще не свідчить про накинення одному з українських гірських племен румунами такої згірдливої назви. Може бути якраз навпаки, — це румуни назвали розбишак іменем „гуцул“ тому, що це хоробре плем'я далося їм нераз у знаки. Бо годі хиба припустити, щоб гуцули згодилися з цією образливою назвою, та й прийняли її, як додаткову до назви „русин“ (чи „руснак“), густо-часто навіть їх утотожнюючи.

Такий погляд на походження назви „гуцул“ розповсюдився не тільки тому, що знайдено її в румунському словнику. Причиною було ще й те, що в українському словнику, здавалося, немає слова, що бодай зближалося б до назви „гуцул“ і якось її виясняло. Це саме й стало причиною, що походження гуцулів різні „вчені“ для певних цілей зачали дошукуватись навіть поміж обрами (аварами). Вони думають, що назва „гуцул“ походить саме з аварського словника, отже й гуцули — це обри, а не українці.

На покутському підгір'ї в околицях Коломиї вживається слова „гуцати“ або „гуцкати“. Означає воно трястись на коні, або й підскакувати, сидячи на землі. Пам'ятаю добре таке. Малий хлопець сидить собі на землі й, бавлячись, наслідує рухи їзди на коні, цебто „гуцається“. Втішена мати, що синок не перешкоджує їй у праці, підходить до нього, тулить до себе й називає кількакротно: „гуцалом“, „гуцкалом“, „гуцайлом“, „гуцкайлом“, а врешті „гуцулом“. І коли я прочитав вияснення, що „гуцул“ — це румунський „бандит“, або що він родом аж із обрів, бо туди веде нас назва „гуцул“, мені пригадалось це слово, вживане на Підгір'ї, і оцей перебіг його розвою в устах ущасливленої матері.

Знана річ, що життя гуцула тісно зв'язане з конем. Гуцули виплекали навіть окрему їх породу, звану таки „гуцуликами“. Мешканцям Підгір'я гуцули були колись аж надто добре знані. З Коломиєю гуцул був донедавна тісніше зв'язаний, ніж із котрою небудь іншою околицею. Тут продавав він свої вироби, тут купував кукурудзу й потрібне знаряддя. До Коломиї приїздили гуцули на

своїх кониках, тут їх продавали також мешканцям Підгір'я. Їзда верхи на цих кониках по горбах, а навіть по рівнині дуже невигідна, бо коні роблять дрібні кроки й „гуцкають" чи „гуцають", цебто трясуть. Ось із цього саме могла піти назва найперше для коней, а потім вже перенеслась і на їх власників чи годовців.

Добра. П. Кривоносюк.

P. S. До виставленої тут теорії можна подати хіба те, що слово „гуцати" широко відоме й у Наддніпрянщині в значенні „гойдати" (напр. гуцати дитину). Є ще й „гуць - гуці" — також гойдати дитину. „Гуцнути" впасти з гуком, гуцнутися. Ці слова подає й Словник Б. Грінченка. В „Приказках" Номиса ч. 9259 читаємо: „Ой гуць-гуці, сорочечки куці, будем робити, щоб приточити (гуцаючи дитину)". „В мене гуцюцю на руках", ч. 9261. С. Васильченко: Хлопці весело гу́цнули на коліна. А. Тесленко: Заскреготів зубами, гу́цнувся боком об нари. Ів. Огієнко.

Духовенство й рідна мова.

Лист до Редактора „Рідної Мови".

На моїй поличці красує три річники „Рідної Мови"! Три річники — це три довгі роки Вашої, Пане Професоре, тяжкої неструдженої праці! Здавалося, що такий конче потрібний і доцільний Ваш почин знайде заслужену допомогу від свідомого українського громадянства (а за таке ми вважаємо себе). На жаль, дійсність показала щось зовсім протилежне! Громадянство в своїй масі поставилось зовсім байдуже до справи, що повинна бути для нас серцем національного життя, — справи ви́роблення однієї соборної літературної мови. Та не тільки громадянство в своїй масі, — так ставляться навіть його чільні одиниці, що саме їх званнє́ вимагає доброго знаннє́ рідної мови.

До таких насамперед належить наше духовенство (див. „Рідна Мова" ч. 10 за 1935 р.), а воно якраз найменше цікавиться рідною мовою! Таке твердження роблю на підставі власних спостережень у районі своєї фахової лікарської праці в Галичині. В моїй околиці, що має з 25 священиків, нема ані одного (!), щоб хоч трохи практично знав свою літературну мову. Навпаки, мова їхня переповнена місцевими виразами, а взагалі — хаотична мішанина! Коли ж звертаю їм увагу на їхню мову й пропоную передплачувати „Рідну Мову", звичайно енергійно відпекуються: „Нема — мовляв — чим платити, а подруге — їм того непотрібно, бо й так прекрасно вміють по-своєму"...

Дивно нам, світським, що на цей невідрадний мовний стан священства не звертає ніякої уваги їх вища духовна влада. Думаю, що було б дуже добре, коли б компетентні духовні чинники зацікавилися ближче цією болючою всенаціональною справою й подбали про її належне розв'язання як в інтересах громадянства, так і самої Церкви. Бо ж священики — це наші провідники, що стоять найближче до народу; вони не тільки його вчителі, але й життєві дороговкази. Маємо отже бодай моральне право вимагати, щоб ці дороговкази також і щодо нашої літературної мови відповідали своєму високому становищу.

Оцих кілька слів — про належне зрозуміння потреб рідної мови нашим священством — подав я тут тільки для того, щоб цією першорядного зна́чення справою ближче зайнялась як сама „Рідна Мова", так і її Читачі. Може таки вдасться проломити загрубий лід байдужости до рідної мови серед нашого духовенства!

Вам же, Пане Професоре, бажаю здоров'я, сил і витривалости до дальшої жертве́нної праці!

Галичина. Лікар.

P. S. „Рідна Мова" глибоко розуміє величезну вагу нашого духовенства в справі вироблення літературної мови, про що вже не раз містила відповідні статті на своїх сторінках. На жаль — усе це позостається „голосом у пустелі"... Таким же „голосом у пустелі" позосталася й ґрунтовна стаття наша в ч. 10-м за 1935 р.: „Духовенство й рідна мова", хоч можна було сподіва-

тися такої ж відповіді в духовній пресі. Щоб ця наша стаття не позосталася невідома заінтересованим, ми видрукували 3000 надбиток цього числа й розіслали його цілому духовенству в Галичині, поносячи тим великі втрати.

Закликаємо наших Читачів і Прихильників присилати нам свої думки на тему: „Духовенство й рідна мова“. Свої погляди на цю справу подали ми також у X і XI-м розділах „Науки про рідномовні обов'язки“ вище ст. 164. Редакція.

Великодні обрядові слова

з Борщівського повіту.

Шу́тка — це лоза, що її святять у квітну неділю в церкві.

Шуткова неділя — квітна неділя на тиждень перед Великоднем. У шуткову неділю люди, вийшовши з церкви, б'ють один о́дного посвяченою шуткою й приповідають: „шутка б'є, не я б'ю, від нинька за тиждень Великдень“. Принісши шутку додому, застромлюють її за образ, і там вона висить майже цілий рік.

Вли́ваний понеділок — це другий день Великодніх Свят — Світлий понеділок. Цього дня вливальники — хлопці — йдуть до дівчат, обливають („вливають“) їх, цебто ллють воду горнятком (а то й з відра) дівчині на шию, або на руки (в пригорщі) й приповідають при цьому три рази: „Христос воскрес“, ллючи за кожним разом воду. Дівчина відповідає: „Воїстино воскрес“. За „вливання“ дівчина гостить хлопців і дає по одній або й по дві писанці.

Галу́нка — це рід писанки. Яйце закрашене тільки одною краскою, найчастіш вишневою, рідше зеленою, червоною або жовтою. Галунки роблять ті жінки, що не мають часу писати писанок.

На́чинка -- традиційна їжа, що мусить бути так, як паска, в кожній хаті на Великдень Роблять її з муки, булки та яєць. Усе це відповідно приправлене, печуть у печі, потім крають на скибки та подають на тарілці разом із шинкою. Багатші, що колють на свята порося, не розрубують його на частини, тільки випатрошивши сере́дину, начиняють його оцією начинкою, зашивають і все разом саджають у піч, щоб спеклося. Від цього походить і назва — на́чинка.

Заліссся над Збручем. Ів. Зельський.

Початкова Граматика української літературної мови.

29. Одночленні безприсудкові речення.

Пожар! Село! і серце відпочине. Біда! От лихо! Добривечір! Вічна пам'ять! Іване! Птах — ріка — зелена вика. Гармидер, галас, гам у гаї, сромотні пісні. Дивимось — п'ять козаків. Сила війська! „Рідна Мова“. Народня Торговля. Наукове Товариство. Вілла „Україна“. Книгарня. Лазня.

Що таке речення двочленне й одночленне? Що таке безприсудкове речення? Чи це речення повні? Яка роля інтонації в безприсудкових реченнях? Перерахуйте всі групи безприсудкових речень. Які знаки розділові в цих реченнях?

Звичайне наше речення все двочленне, цебто має обидва основні члени: підмета й присудка: *Сонце заходить*. Але в нашій мові, особливо в живій, багато й таких речень, що мають тільки одного основного члена, підмета чи присудка; їх звемо **одночленними безприсудковими чи безпідметовими реченнями**. Безприсудкові речення не мають приявного дієслова-присудка, бо він у них зіллявся з підметом ув одне слово, цебто в них підмет перебрав на себе й значення присудка теперішнього часу, напр.: *Пожар! Біда!* Недостаток присудка заміняє в цих реченнях дуже сильна інтонація (характер вимови), через що ці речення стають повними й зрозумілими.

Одночленні безприсудкові речення надзвичайно давні, йдуть іще з початкової людської мови. Їх ділимо на такі групи:

1. Окликові речення: Пожар! Сором! Ганьба! Слава!
2. Кличні: Тату! Мамо! Петре!
3. Бажальні: Добридень! Увага!

4. **Описові**: Гармидер, галас, гам у гаї, сромотні співи.

5. **Кількісні**: П'ять учнів. Багато людей. Скільки народу! Сила козаків!

6. **Титульні**: „Кобзар". „Рідна Мова". Народній Базар. Українська книгарня. Наукове Товариство. Лазня.

7. **Вигукові**: Ой! Ох! Докладно про них розповідаємо в дальшому 30. викладі.

По окликових, кличних і бажальних безприсудкових одночленних реченнях ставимо знака оклику: Пожар! Добривечір! Увага!

Назви творів, журналів, часописів, пароплавів, фабрик та вілл беремо в лапки: „Мотря", „Рідна Мова", „Швидкий", „Затишок".

Завдання 235. Напишіть по три приклади на кожну групу одночленних безприсудкових речень.

Завдання 236. Напишіть оповідання: *Пожар*.

30. Вигук і вигукові одночленні речення.

Ох, горе сиротині на чужині! *Ох*, умру зо сміху! *Ох*, рятуйте, погибаю! *Ой*, я з дива не вийду! Хлопці, *гайда* до лісу! *Нумо* до праці мерщій! *Гав-гав*! неслося по селу. Тільки й чути кругом: *дзелень-бом! дзелень-бом! А киш*! кричала дівчинка на кури. Мати кликали курку: *тю-тю-тю! Слава!* кричали кругом. Горобчик *стриб* на дерево! Я його *хвать* за руку!

Що таке вигук? Коли в мові повстали вигуки? На які п'ять груп ділимо вигуки? Яке значення вигука в реченні? Які розділові знаки ставимо по вигуку?

В глибоку давнину́ в людській мові було́ багато найрізніших вигуків, що ними люди́на або виявляла свої почуття, або наслідувала звуки природи. Багато з цих ви́гуків із часом перетворилися на правдиві слова, але чимало позосталися ви́гуками. **Незмінна частина мови, що передає наші почуття або наслідування звукам природи, зветься вигуком.**

Вигуки діляться на такі групи:

1. **Вигуки чутте́ві**: ах! ох! ух! ех! ай! ой! а! тьху! е! о!

2. **Вигуки бажа́льні**: на! гайда! ей! гальльо! ша! ну! нумо! нуте!

3. **Вигуки звуконасліднi**: гав! няв! м'яв! мав! му! ме! бац! бух! буль! брязь! бах! бум! гуп! дзень! Вигуки кличні тварини: пацьпаць! киць-киць! тю-тю-тю! Вигуки одігнати тварину: а чу! а луч! а киш!

4. **Вигуки іменні**: Слава! Честь! Горе! Лихо! Лишенько!

5. **Вигуки дієслівні**: хвать! стук! порх! верть! смик! стриб! тиць! щип! шарп! зирк!

Частенько вигук — це нерозвинене, але закінчене одночленне речення. Він завжди супроводиться підкресленою інтонацією (голосом), що надає йому певного значення. Напр. *ой* може визначати, залежно від інтонації, біль, переляк, здивування і т. ін. Слухач через таку інтонацію сприймає вигук як закінчене речення.

Вигуків дієслівних у нашій мові дуже багато, й вони звичайно правлять у реченні за присудка, напр.: Я *стук* у двері!

Вигуки чуттєві, бажальні й звуконаслідні не належать до членів речення, бо самі складають ніби речення.

По вигуку ставимо кому, а в кінці речення окличника: О, не одна ти не в рідній оселі! Гей, розіб'є, Дніпро, турчин скоро шатро! Ой, сама я, сама, як билинонька в полі!

Коли вигука вимовляємо з більшою силою, то по нім ставимо не кому, а знака оклику: Ух! Ух! Солом'яний дух! Овва! таки я дійду до кінця в цій роботі. На кінці такого речення звичайно ставимо крапку, але часом може бути й окличник.

Коли в реченні є вигук іменний чи дієслівний, то по нім коми не ставимо, але ставимо окличника на кінці речення: *Слава хоробрим!*

Завдання 237. Напишіть десять речень із різними вигуками.

Завдання 238. Поставте потрібні розділові знаки в цих реченнях:

Ах закричав хлопчик. О прийде запевне той день. Гей хлопці до роботи. Слава дружно закричали козаки.

31. Прикметникове пояснення.

Панькó Кулíш.

Панькó Куліш був **славний український** письменник. Він написав багато **цінних** книжок і переклав **Святе** Письмо на **українську** мову. Він же остаточно пристосував **стару нашу** азбуку до **рідної** мови, тому **українська** азбука й зветься „кулішівка". Куліш умер, як і жив, у **великій** бідності 1897-го року. За **довге** життя чимало зазнав він **лихого** горя та **тяжкої** скрути, три роки вимучився навіть на **далекім** засланні.

На які питання відповідають ті слова, що їх тут надруковано чорними буквами? З якими словами вони паруються? Що таке прикметник і чому він так зветься? Чи кожна річ має прикмету? Що таке прикметникове пояснення? Вияснiть, яка різниця між реченнями: *Вулицею йде чоловік*, і: *Вулицею йде старий чоловік?* Якими частинами мови зазначається в реченні прикметникове пояснення? Що таке прикметники якісні, відносні й присвійні? Для чого в нашій мові існують прикметники?

Кожна річ чи особа має дуже багато найрізніших прикмет; скажемо: *вода* буває *холодна*, *тепла*, *гаряча*, *чиста*, *каламутна* і т. ін., *дрова* можуть бути *сухі*, *сирі*, *дубові*, *березові*, *соснові* й т. ін. Прикмета речі чи особи, взагалі йменника, відповідає на питання *який*, *чий*? Напр.: ліс зелений, дім батьків і т. ін. **Та група слів, що визначає прикмету речі чи особи, зветься прикметником.**

Сам іменник завжди має дуже широке значення, а коли додамо до нього прикметника, то він зменшує це значення, вияснюючи його докладніш, пор. *вода* і *гаряча вода*. **Та частина речення, що вияснює йменника, зветься йменниковим поясненням.** Напр.: Сердитий вітер завива, — тут *сердитий* — прикметникове пояснення до підмета *вітер*.

Звичайно прикметникове пояснення стоїть перед іменником, але часом може бути й по ньому.

За прикметникове пояснення звичайно править прикметник, але часом ним може бути й кожна інша частина мови, що в такім разі приймається за прикметника. Часом до одного йменника маємо два або декілька прикметникових пояснень.

Прикметники бувають: якісні, присвійні й відносні. **Якісні** прикметники визначають якість речі на питання *який*: добрий, синій. **Присвійні** чи приналежнісні визначають приналежність речі якійсь особі на питання *чий*: дім батьків. **Віднóсні** чи матеріяльні визначають матеріял, що з нього річ, і відповідають на питання *з чого*: срібна ложка.

Завдання 239. З оповідання про Куліша випишіть усі прикметникові пояснення разом із відповідними ймейниками, що вони їх пояснюють.

Завдання 240. Спишіть оцього Олесевого віршика, а прикметникові пояснення підкресліть.

У нашого хлоп'ятонька
Блакитні оченятонька,
Волосячко м'якесеньке,
А личенько білесеньке.

Завдання 241. Напишіть до зшитка п'ять речень із прикметниковим поясненням.

Завдання 242 Спишіть оці речення, підкресліть у них прикметникове пояснення, а над ними скорочено зазначте, яка то частина мови.

На озері розкішнім хвиля срібная жила. Мої діти зберуть урожай. Грів здалека землю усмішка весни. Він пан на всю губу. Умерти я права не маю.

Завдання 243. Полінійте ось так сторінку в своїм зшитку й напишіть по 12 прикладів.

Поділ прикметників.

Прикметники бувають:		
Якісні.	Присвійні.	Відносні.
Який?	*Чий?*	*З чого?*
Добрий.	Дівочий.	Срібний.

Завдання 244. Приналежність можна висловити або родовим відмінком іменника, як то буває в чужих мовах: хата батька, або присвійним прикметником: батькова хата. Українська мова кохається в прикметниках приналежности, а родового приналежнісного вживає рідко. Перепишіть оці приклади з Шевченкового „Кобзаря":

Пророче слово (а не: слово пророка). Максимову хату запалив. Петрової мови не чуть. Покинула синову госпóду. Води Дніпрової нап'юсь. Була за тином сотникова хата. Поїхали визволяти Катриного брата. Виріс, неначе батькова дитина. Вдовин син не стане під аршин

Пішла на хутір бондарів убогий. Собор Мазепин сяє.

Завдання 245 Добре пам'ятайте, що наша літературна мова зовсім не вживає закінчень *-ечеський*, *-ический*, як русизмів, а тільки *-ецький*, *-ицький*. Напишіть українські форми від оцих русизмів: гречеський, купечеський, молодечеський, католический.

Уживайте тільки *дитячий* (а не: діточий).

Завдання 246. В чужих прикметниках замість закінчення *-ический* вживаемо *-ичний*. Оці русизми напишіть по-українському: ботанічеський, историчеський, енергічеський, патетичеський.

Завдання 247. Літературна мова знає прикметники тільки на *-éнький* (з наголосом на *е*). Ось ці західньоукраїнські місцеві форми на *-онький* перепишіть по-літературному: гладонький, вузонький, слабонький, близонький, низонький.

Завдання 248. Ще від найдавнішого часу український народ має назви по батькові, що завжди закінчуються на *-ович*, *-івна*: Івáнович, Івáнівна. А від імен м'якої відміни (на *-ь*, *-й*) закінчуються завжди на *-ьович*, *-йович* (а не: -евич): Анатóльович, Васúльович, Іллóвич, Кóстьович, Андрíйович, Гордíйович, Мусíйович, Анатóлівна, Мусíївна і т. ін. Наголос у цих словах завжди той самий, що й у відповідного імени: Данúло — Данúлович, Данúлівна.

Придумайте ще кілька назов по батькові.

Завдання 249. Від назов по батькові на *-ович* повстало в нас багато прізвищ. Для відрізнення від назов по батькові прізвища на *ович* завжди мають наголос на передостанньому складі: Степáн (ім'я) — Степáнович (по батькові) — Степанóвич (прізвище), Карпóвич, Абрамóвич і т. ін.

Поліпійте ось так одну сторінку зшитка й напишіть по 12 прикладів із наголосами.

Наголос у назвах по батькові й прізвищах.

Ім'я:	Назва по батьк.	Прізвище:
Антóн.	Антóнович.	Антонóвич.

Завдання 250. Напишіть оповідáння: *Зимовий вечір.*

32. Епітет.

Українське слово.

О слово **рідне!** Орле **скутий,**
Чужинцям кинуте на сміх,
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий!...

О слово рідне! Шум дерев,
Музика зір **блакитнооких,**
Шовковий спів степів **широких,**
Дніпра між ними **левій** рев!...

О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань, вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами **студними** над ним!...

Олександер Олесь (*1878).

Що таке епітети? Які вони бувають? Чи конечно треба вживати епітетів?

Прикметниковий додаток може бути й такий, що яскрáво й образóво змальовує якусь річ або відразу викликує широкий образ перед нами. **Поетичне прикметникове пояснення зветься епітет** або поетична прикладка. Напр.: На озері **р о з к і ш н і м** хвиля **с р і б н а я** жила.

Епітети бувають сталі й оздобні. **Сталі** епітети — це ті прикметникові пояснення, що завжди звичайно додаються до йменників; вони часті й звичайні в народній поезії, напр.: сира земля, зелений ліс, біле личко, синє море й т. ін. **Оздобні** епітети — це поетичні гарні прикметникові пояснення, напр.: Сонце тепле і ласкаве спинило погляд на землі.

Часто бувають епітети **складні** — зложені з двох слів: арфа самодзвонна, дума ніжнотонна.

Пишучи, конечно треба придумувати гарні епітети до йменників, бо вони сильно прикрашають мову.

Завдання 251. Випишіть усі сталі й оздобні епітети з „Українського слова" О Олеся.

Завдання 252. Перепишіть оцього Олесевого віршика й підкресліть сталі епітети раз, а оздобні двічі.

Ой, розлягався та понад морем
Білий туман,
Ой, набирав він з синього моря
Цебри води.
Ніс він ту воду на круту гóру
В степ голубий,
Щоб остудити, щоб напоїти
Отари хмар.
І напилися сизі отари,
І не лягли:
В довгу дорогу степом погнали
Їх чабани.

Завдання 253. Напишіть маленьке оповідáннячко: *Літом у лісі*, і вжийте при кожнім іменнику відповідного епітета. Взагалі звикайте, пишучи, підбирати якнайкращих епітетів до всіх ужитих іменників.

Практичні лекції літературної мови.

Розділ із недрукованого роману: „Пригоди молодого лицаря“.

II.

УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП РАНКОМ.

Лю́бо було́[1] йому́ почува́ти, що він — щось єди́не[2], нероздільне з ци́ми людьми́, таки́ми про́стими в звича́йному пово́дженні й таки́ми значни́ми десь у своє́му ділі. Не бага́цько[3] було́ їх тут, але́[4] ж ця го́рстка[5] їх — це мале́нька ча́стка тієї великої, усла́вленої на ввесь світ, роди́ни, що зва́лася товари́ством запоро́зьких ли́царів. І хоч мрія його́ молоде́ча здійснилася так незвича́йно, так су́мно, — сказа́ти б на́віть, поза його́ во́лею — але́ са́ме це надало́[6] його́ свідо́мості[7] не тільки пова́жности й безпоноро́тности того́, що ста́лося, а й доцільности цьому́ чи́нові, це́бто по́рив молодика́ до по́двигу налило́ висо́ким змістом. Одни́м одна́ ніч зо́всім перероди́ла па́рубка, легкоду́много гультяя́[8]; а дру́га — закріпи́ла вже прийнятий рішене́ць, позба́вивши прилу́чення його́ до січово́го товари́ства гірки́х прикме́т зму́шености й запали́вши се́рце Павло́ве[9] щи́рою любо́в'ю[10] до бра́тчиків[11] і нега́снущою[12] жадо́бою по́двигу. Все це по́кищо тільки гли́боко[13] відчува́лося па́рубком, сповня́ло всю його́ істо́ту, бо якби́ хто спита́в у нього[14] — куди́[15] й чого́ їдеш, то на це діста́в би єди́ну можли́ву в цю хви́лю, відповідь: тікаю на Січ, а там ви́дно бу́де.

Та глибо́ке відчуття́ пова́жности ново́го стано́вища не заважа́ло Павло́ві бачити[16] всю безмі́рну красу́ сте́пу. Цей схід со́нця в новій обстано́вці він пережи́в, як урочи́сту[17], по́вну зна́чення[18], велико́дню[19] слу́жбу Божу, й се́рце його́ гра́ло ра́дістю. Все, на що́ тільки па́дав його зір, здава́лося йому́ тако́ж по́вним зна́чення[18] й змі́сту. Ген ви́соко-високо[13] в блаки́ті ширя́є[20] степовий оре́л; ни́жче тро́хи, то там, то сям, немо́в спу́щені з не́ба на незри́мих ниточка́х, пови́сли на одні́м мі́сці, тріпо́чучи кри́льцями, кі́бчики[21]; ген попе́реду, почу́вши, ма́буть, кінську тупотня́ву[22], злину́в хма́рою табу́н дрохв;[23] поблизу́, збо́ку пи́рснула рясни́м водогра́єм[24] із трави́ ку́пка курі́пок,[25] перелеті́ла десь да́лі[26] й знову[27] пірну́ла в траву́; з дру́гого бо́ку з шу́мом знялася зграйка хохітви́[28] й теж перелеті́ла на дру́ге мі́сце... А трава́... Вата́га бра́тчиків[11] на ко́нях[29] плила́ в ній пово́лі,[30] як у ти́хому, спокі́йному мо́рі, і на́зверх витика́лися тільки кінські го́лови та черво́ні вершни́ки,[31] — така́ вона́ була́ бу́йна та висо́ка. І той оре́л у блаки́ті, й усі оті кібці, курі́пки, хохітва́, кри́ки гусе́й та ча́йок із дале́кого степово́го о́зера, іржа́ння тарпа́нів[32] невідомо де, лящання й сюрча́ння трав'яни́х ко́ників, гуді́ння й дзича́ння найрізноманітніших комах, мерехті́ння мотилів та вся́ких, ще неба́чених кома́х, гра ба́рвами пи́шних у вільному степу́ квітів, буя́ння взбро́єних го́стрими колючка́ми будяків,[33] лоскотли́вий, п'янки́й пах жо́втих буркунів[34] си́ніх васильків, непоказно́го та й неви́дного в бур'яна́х че́брику

---

[1] Було́, була́, були́, бу́де, а не: бу́ло, бу́ла, бу́ли, буде́. [2] Щось єдине, а не: щось єдиного. [3] Багато, багацько, багатий — все з *а*, а не *о*. [4] Не кажіть: а́ле. [5] Горстка — це жмінка, небагато, пор.: Та насіяв конопель — вродилася горстка. [6] А не нада́ло. [7] Не кажіть по-місцевому: свідомість, свідомий, але́: свідо́мість, свідо́мий. [8] Гультя́й, рідко гультай. [9] Нашій мові рідніший вираз: серце Павлове, а не серце Павла. [10] Любо́в, любо́ви, з любо́в'ю. [11] Цебто: до членів братства запорозького. [12] Про форми на -щ и й див. „РМ“ III. 163-164. [13] Трискладові прикметники на -кий, як і двоскладові, в прислівнику від них переносять наголос на один склад до початку слова: гірки́й — гірко, широ́кий — ши́роко, глибо́кий — гли́боко і т. ін. [14] Не кажіть: у него. [15] Не кажіть по-польському: де йдеш.

[16] Не кажіть: видіти. [17] Не кажіть: святочний. [18] Від зна́чити — зна́чення, від значи́ти (карбувати) — значі́ння. [19] Не кажіть: великодну. [20] Носиться, літає. [21] Пташечка кі́бець. [22] Закінчення -о́тнява визначає довгі шелести: гурко́тнява, стуко́тнява й т. ін. [23] Дро́хва, багато дро́хов чи дрохв. [24] Цебто фонта́ном. [25] Рідко кажемо: куропа́тва, частіш — курі́пка. [26] Не кажіть: дальше. [27] Не можна казати: знова́. [28] Хохітва — це птах стрепет. [29] Кажемо: ко́ней, ко́ням, кіньми, на ко́нях. [30] Не вимовляйте: поволи. [31] Цебто ве́рхівень. [32] Степових диких ко́ней. [33] Пишемо: будя́к, а не: бодак. [34] Пор. пісню: А вгоро́ді буркун-зілля по тичині в'ється.

й т. ін., вся оця́ му́зика[35] барв, зву́ків, ру́ху, за́пахів, а над усі́м глибо́ка, прозо́ра блаки́ть і со́нце, со́нце... — все це здава́лося Павло́ві — все, до найме́ншої кома́хи й найдрібні́шої росли́нки, — таки́м потрі́бним, таки́м коне́чним, без чо́го не було́ б сте́пу, а без сте́пу не було́ б і їх, степови́х ли́царів, та ї́хньої гучно́ї сла́ви. І степ і вони́ — це одне́, ці́ле, неподі́льне. Ясне́, непоро́чне, як у́сміхи діто́к мали́х, ща́стя залило́ соло́дким тепло́м його юна́цьку, по́вну жадо́би до життя́ ду́шу, обняло́ся з тим найкоштовні́шим у сві́ті, з тим, що хова́в[36] він на са́мому дні се́рця, скупа́лося в нові́м, ра́дісні́м почува́нні[37] брате́рської є́дности й любо́ви та передчутті́ сла́вних по́двигів, і поза його́ во́лею ри́нуло з могу́тніх груде́й[38] його́ бу́йною, як цей степ, пі́снею. Йому́ хоті́лося, його́ порива́ло на всю широчі́нь сте́пу розли́тися голосно́ю коза́цькою пі́снею, що її ви́вчився[39] він таки́ ж у бра́тчиків у Ка́неві;[40] та приро́дна соромли́вість стри́мала його.

— „Гей, та не знав коза́к, не знав Сопро́н“, поча́в Павло́ на ввесь[41] го́лос, але́ відра́зу ж зніякові́в, спалені́в, гля́нувши соромли́во на побли́жчих товаришів, і да́лі[26] вже півго́лосом продо́вжував:

— „Як сла́воньки зажи́ти...“[42]

Шкода́!... Немо́в при́ском[43] сипну́ли пе́рші зву́ки пі́сні в серця́ коза́цькі, стрепену́ли ни́ми, — бра́тчики[11] розпромі́нили свої́, зосере́джені в за́думах, обли́ччя й з усі́х багатьо́х груде́й[38] погна́ли сте́пом таку́ ж широ́ку, як степ, і вро́джену ним пі́сню...

— „Гей, зібра́в ві́йсько, ві́йсько запоро́зьке,
Та й пішо́в орду́ би́ти!“

Односта́йний, стихі́йний по́рив пробуди́в козакі́в. Ї́хали сли́ве[44] мо́вчки, ко́жен із свої́ми ду́мами, і ра́птом[45] зли́лися в одні́м почува́нні,[37] в одні́м бажа́нні,[37] в одні́м льо́ті впере́д,[46] як перед бо́єм,[47] у льо́ті туди́, куди́ ніс ви́хор пі́сні, — до бо́ю з во́рогом під зве́рхністю оспі́ваного не́ю одного́ із сла́вних попере́дників, ли́царя Сопро́на.

У двох, чи на́віть у трьох знайшли́ся дзвінкі́ ко́бзи. Ро́кіт струн, як гук су́рем[48] подво́їв підне́сення, покоти́в хвиля́стим мо́рем зеле́ним у дале́кі далече́ні вже не пі́сню, а саму́ щи́ру ду́шу коза́цьку в ній, на ві́льну во́лю, на бу́йне гуля́й-поле, до невідо́мого, але сла́вного сла́вою коза́цькою майбу́тнього.

Співакі́в чима́ло га́рних було́ між січовика́ми, але́ з усі́х найкра́ще буя́в ду́жий і чи́стий, як срібло́, молоди́й го́лос Павлі́в[9], і стари́й вата́г попере́ду, вчува́ючи знайо́мій, захватні́й[49] пі́сні, досві́дченим го́стрим слу́хом лови́в з усі́х той го́лос, упива́вся ним, розкошува́в; а коли́ пі́сня урва́лася, й оста́нні зву́ки її роста́нули десь ви́соко[13] вгорі́, ї́хав яку́сь хви́лю мо́вчки, по́тім,[50] розгла́дивши глибо́кі пруги́ на старі́м чолі́, промо́вив, ні до ко́го вла́сне не зверта́ючись:

— Ле́псько,[51] далебі́, ле́псько!.. І неха́й мені сатанаї́л[52] плю́не в самі́сіньку пи́ку, коли́ це не ото́й міщу́х із Канева!..[40]

А козаки́, що були́ поблизу́, диви́лися на зачервоні́лого від збенте́ження, вродли́вого міщуха́ ласка́вими, зако́ханими очи́ма й з усі́х бо́ків си́пали слова́ми похва́ли, ла́ски, за́хвату.

— І де ти таки́й узя́вся? Чи не в люби́стку[53] купа́ла, породи́вши тебе́, рі́дна не́нька, чи не чарува́ла на зо́рях, сповива́ючи? Чи не бу́йні ві́три вколи́хували твою́ си́лу, чи не солове́йки ви́люляли твій го́лос? Чи не ранкова́ зоря́ дарува́ла тебе́ вро́дою, чи не досві́тні тума́ни завива́ли хме́лем твої́ ку́чері?...

— Ой не кпі́те з ме́не,[54] пано́ве-брат-

[35] Українська мова не знає наголосу му́зика. [36] А не: прятав. [37] Почува́ти — почува́ння, каза́ти — каза́ння, оповіда́ти — оповіда́ння й т. ін. [38] Кажемо тільки гру́ди, груде́й, ніколи в однині: грудь, бо це слово множинне. [39] Вивчитися чого: пісень, казок і т. ін. [40] Канів — з Канева, Почаїв — з Почаєва, Паліїв — з Палієва (а не: з Канiва, Почаїва, Паліїва, див. „Рідне Слово“ ст. 106-109, „Рідне Писання“ § 21). [41] Архаїчне: весь, літературне: ввесь. [42]. Зажи́ти чого (а не що): славоньки. [43] При́сок — жар, галицьке грань.

[44] Сливе́ — це майже (в Галичині по-місцевому: ледве, малощо, чуть). [45] А не: нечайно. [46] Літ. мова не вживає вперід. [47] Не кажемо: битва, але: бій. [48] Сурма́ — багато су́рем. [49] Захватни́й — захвачуючий. [50] Не вживаємо зовсім місцевого „відтак“. [51] Старе слово: ле́пський — гарний, вищий ступінь від нього — ліпший; ле́псько — гарно. [52] Сатана, чорт. [53] Пахуче зілля. [54] Сміятися, кпити з кого (а не: над ким).

тя, — одка́зував, палені́ючи, юна́к[55] Павло́, — бо нема́ краси́ красні́шої від запоро́зького ли́царя, нема сили сильні́шої від Ма́тері Сі́чі, нема гла́су голосні́шого від сла́ви коза́цької низово́ї

— Віта́ємо ж тебе́,[56] молоди́й братчику, — каза́ли й знов. — га́рний не ті́льки красо́ю й си́лою, але́ й ро́зумом та звича́йністю![57] Ма́ємо в тобі не ті́льки ли́царя, а й щи́рого това́риша. Будь же здоро́в собі на ща́стя, а всьому́ лица́рству січово́му на вті́ху!...

С. Черкасенко.

---

[55] Галицьке молодець. [56] Кажемо: вітаємо тебе, а не: по-польському: вітай нам. [57] Звичайний — це чемний, звичайність — чемність.

Повторення мовних заміток. Подаємо для повто́рення деякі мовні замітки. Цифра вказує на число поданої під опові́данням замітки. Що в дужках, того не вживайте.

Але́ (а́ле) 4, бажа́ння (ба́жання) 37, ба́чити (видіти) 16, бій (битва) 47, було́ (бу́ло) 1, ввесь (весь) 41, велико́дня (-на) 19, ви́вчитися чого (чому) 39, віта́ти кого (вітай нам) 56, впере́д (вперід) 46, гру́ди (грудь) 38, гультя́й (гультай) 8, да́лі (дальше) 26, зажи́ти чого (що) 42, за́хватни́й (захвачуючий) 49, зно́ву (знова́) 27, кпи́ти з ко́го (над ким) 54, куди (де) йдеш 15, музи́ка (му́зика) 35, надало́ (нада́ло) 6, у ньо́го (него) 14, пово́лі (поволи) 30, по́тім (відтак) 50, почува́ння (почу́вання) 37, присок (грань) 43, свідо́мість (свідомість) 7, сливе́ — це майже 44, урочи́стий (святочний) 17, хова́ти (прятати) 36, юна́к (молодець) 55.

Рідномовні замітки.

До нових слів треба призвичаїтись! (А. Д. Варшава). Слово „абстрактний“ найліпше по-українському перекласти „уявний“. Не забуваймо, що найгірший термін не викликає до себе нехіті, коли до нього звикнути. Латинське абстрактний (abstractus) росіяни переклали дослівно: отвлеченный, поляки: oderwany, — обидва терміни „дикі“, хто до них не звик. Ми усталеного — хоч би й „дикого!“ — терміну не маємо, бо в нас кожного, хто такого терміна запропонує, висміють і прийняти не захотять. Без громадської дисципліни добра літературна мова не може повстати.

Граматичну термінологію (А. Д., Варшава) докладно виробила Академія Наук іще тоді, як була цілком незалежна, і кілька раз її видавала. Року 1929-го видало цю термінологію й Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (див „Український правопис із словничком“, упорядкував М. Возняк). По всіх школах України ця термінологія вже міцно защепилася, і там ні в кого й думки не повстане так скоро знову міняти її. Кожна мовна праця в Україні вживає тільки цієї раз установленої термінології. Сталість термінології, як і сталість правопису, має велике всенаціональне значення, і тому зовсім непотрібно знов підкопувати академічну термінологію. Нехай перше академічна грам. термінологія стане фактом всенаціональним, тоді тільки — за яких 50 літ — можна буде думати про зміну, і то тільки деяких термінів. У культурних народів головні граматичні терміни живуть віки незмінно, а в нас кожний „учений“ конче їх змінює, замість допомогти їм усталитися.

Сталість правопису (А. Д. у Варшаві). Сталість правопису має величезне культурне значення, бо сильно підвищує загальну всенаціональну грамотність. Так, поляки намагаються замінити *ó* на *u*, але поки цього офіційно не сталося, ані одна книжка, ані один часопис не буде писати gura зам. góra. Звук *ш* поляки передають найгірше зо всіх слов'ян, — через *sz*; кожний філолог добре знає, що це *sz* для передачі *ш* — глузування з філології, бо ж ніякого *z* в *ш* не чути, але ні одному полякові не стрельне до голови конче викидати з своєї азбуки *sz*. А це тому, що для розвитку культури й всенаціональної свідомості народу стократ корисніш мати один, хоч і недосконалий, але соборний правопис, ані ж правописи індивідуальні (особисті), хоч би й ліпші. Без всенаціональної дисципліни не повстане усталений правопис.

Чи поляки друкують говірковими мовами. Таке запитання часто ставлять нам Читачі. Відповідаємо: ніде й ніколи поляки нічого не друкують місцевою мовою. Ані одному полякові й до голови не стрельне видавати часопис, навіть для селянства, говірковою мовою. Саму подібну думку поляки назвали б — божевільною. Кожний поляк добре знає, що для всіх поляків у цілому світі існує одна соборна літературна мова. Офіційна програма для польських шкіл наказує ось так навіть для народніх шкіл: „W ciągu siedmiu lat pracy dziecko winno się nauczyć mówić jasno i poprawnie językiem polskim warstw wykształconych, wspólnym dla całej Rzeczypospolitej i wszystkich polaków na kuli ziemskiej“. А як у нас, дорогий Читачу?

Редактори, не псуйте нашої мови в опові́стках! Ось „чиста мова наша“ з американського часопису: „Глядаю барбера самітного... маю для нього великий рум... ту нема барбера“.

Цікаві слова з Підляшшя. У Більськім повіті на Підляшші я стрінув кілька цікавих слів, а саме: 1. Пецо́ра — кімнатна піч (грубка), не кухонна. 2. Куньпа́ — шинка свиняча. 3. Дівоснуб (дивоснуб) — сват. Ці слова стрічав я в кільканадцятьох мені знойомих селах, положених на захід від Біловізької Пущі й на південь від річки Нарви, коло міста Більського на Під-

ляшші. Інших слів, що мали б це саме значення, тут нема. Про говірку цих околиць напишу другим разом, як зберу більш матеріялу. Гайнівка, Володимир Кипрянюк.

P. S. Слово „дівоснуб“ чи „дівошлюб“ в значенні „свата“ подав й Словник Б. Грінченка з Більського повіту б. Сідлецької губ. та Кобринського Гродненської. Інших слів не подав. „Печора“ очевидно від „пец піч“. І. О.

Дописи Прихильників „Рідної Мови“.

Рідних Шкіл у нас у Канаді багато, але вони, на жаль, не мають ані шкільного плану, ані відповідних підручників, ані приладдя до наглядної науки, ані дитячої літератури тощо. Найбільше лихо в тім, що наш народ тут звичайно задоволяється будьяким учителем, часто некваліфікованим, аби тільки був їхніх партійних чи віроісповідних переконань; зовсім не звертається уваги, чи вчитель знає рідну мову, а вже про українознавство й мови нема.

Крім цього, в нас по рідних школах заводиться партійна, політична й віроісповідна плутанина. От у нас у Торонто є вісім Рідних Шкіл, але коли взяти по одному учневі з кожної школи — греко-католицької, пресвітерської, православної, Народнього Дому, УНО і т. п., — то побачимо відразу різницю поміж тією невинною нашою дітворою. Треба думати, що через усе це за якийсь час наші діти будуть кривим оком дивитися одні на одних, хоч ми ж один народ, одна кров... Торонто в Канаді, 10. І. 1936 р. Учитель А. Лазар.

Тішуся дуже, що „Рідна Мова“ розбудовується та стає щораз краща. Дивуюсь Вашій енергії й силі до праці. Ви багатьох навчили української мови, Ви й далі вчите, бо наука має тільки початок, та кінця не має. Продовжуйте Вашу безцінну працю для добра й слави нашого народу. 4. II. 1936. Лісько. Адвокат д-р Вол. Виногородський.

Признання. „Рідна Мова“ — це найцінніша наука для нашого народу, а особливо — для недержавного. Ми з „Рідної Мови“ багато навчилися, й пізнали безмежну красу та милозвучність своєї рідної мови. Дякуємо Вам за науку. Alonsa, Man., 15. I. 1936, О. та М. Задурович.

Я дуже задоволений „Рідною Мовою“. Hafford, Канада, 7. I. 1936, Іван Семко.

Від Редакції й Адміністрації.

Помітна пожертва. До видавництва „Рідна Мова“. Вельмишановний Пане Професоре! На річних загальних зборах Українського Товариства „Взаїмна Поміч“ у Канаді, що відбулися в місті Вінніпегу в днях 24 і 25 січня ц. р, на припоручення спеціяльної Комісії, ухвалено уділити з народнього фонду, як жертву на підмогу видавництва українського журналу „Рідна Мова“ в Варшаві, суму двадцять п'ять долярів. Засилаємо наші щирі побажання успіху в Вашій високо-культурній праці для добра Українського Народу, по всьому світі розпорошеного. За Дирекцію Товариства „Взаїмна Поміч“ в Канаді С. Ковбель, секретар. Вінніпег, дня 6 лютого 1936 р.

P. S. Найсердечніш дякуємо за помітну пожертву й пускаємо її на видання для кожного українця потрібної книжки: „Наука про рідномовні обов'язки“. Редакція.

Коляда на „Рідну Мову“. Посилаю Вам на „Фонд Рідної Мови“ 23·05 дол., що я виколядував Вам цими Святами. По 2 дол. зложили: І. Шклянка, Д. С. Никифорук, Ів. Катеринич; по 1 дол.: Д. Є Никифорук, П. Підвербецький, І. Яремович, Дм. Барабаш, Ів. Іванишин, В. Іванишин, Ф. Кіндрачук, Ів. С. Гавриш, Пані Б. Михайлинка, Пані М. Токарик, Дм. Підвербецький, М Катеринич, Ю. Білик; по 50 ц.: Ів. Білик, М. Яремович, П. Білик, Я. Никифорук, П. Гавриш; по 40 ц.: Он. Лазорко, М. Токарик; Євген Куна 75 ц. Разом 23·05 дол. За пересилку 25 ц. Пересилаю 22·80 дол. Radisson, Sask. у Канаді, 1. II. 1936. Учитель Ілля Шклянка.

P. S. Учителеві Іл. Шклянці й усім вищеподаним жертводавцям складаємо найсердечнішу подяку. Гроші йдуть на видання книжки: „Наука про рідномовні обов'язки“. Редакція.

Щира підтримка. Як подали ми в попередньому числі, Вд. п. Радник Нестір Павельчак офірував на „Фонд Рідної Мови“ 80 зл. За цю щиру підтримку сердечно дякуємо, а жертву пускаємо на видання книжки: „Наука про рідномовні обов'язки“. Редакція.

Потрібна книжка. Цілий наклад праці проф. І. Огієнка: „Сучасна українська літературна мова“ зовсім розпроданий за один місяць. Просимо не виписувати її від нас, — шукайте ще по книгарнях

Мистецьку оправу для III річника „Рідної Мови“ висилаємо за 1 зл. — Оправи на „Нашу Культуру“ вже нема.

 — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.